

07:16

Karen Margrethe Dahl

UDSATTE BØRNS FRITID

– ET LITTERATURSTUDIE

07:16

UDSATTE BØRNS FRITID

– ET LITTERATURSTUDIE

Karen Margrethe Dahl

KØBENHAVN 2007

SFI – DET NATIONALE FORSKNINGSCENTER FOR VELFÆRD

UDSATTE BØRNS FRITID – ET LITTERATURSTUDIE

Afdelingsleder: Ivan Thaulow

Afdelingen for børn, integration og ligestilling

Undersøgelsens følgegruppe:

Pauline Ansel-Henry, BUPL

Gitte Bossi-Andresen, UFC Børn og Unge

Malene Brandt, De grønne pigespejdere

Rasmus Bruun, Servicestyrelsen

Hanne Gøttrup, Kommunernes Landsforening

Thomas Kirkeskov, Dansk Ungdoms Fællesråd

Nina Bach Ludvigsen, Socialpædagogernes Landsforbund

Charlotte Paludan, Danmarks Pædagogiske Universitet

Hanne Petersen Refslund

Steen Tinning, DGI

ISSN: 1396-1810

ISBN: 978- 87-7487-858-2

Layout: Hedda Bank

Oplag: Netpublikation

Tryk: BookPartnerMedia A/S

© 2007 SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

Tlf. 33 48 08 00

sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

SFI's publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver SFI's publikationer, bedes sendt til centret..

INDHOLD

	FORORD	5
	RESUMÉ	7
	Udsatte børn er mindre aktive i deres fritid end andre børn	7
	Fritidsaktiviteter kan fungere som åndehuller i hverdagen	8
	Men fritidsaktiviteter skal ses i sammenhæng med børns venskaber	8
	Barrierer for børns fritidsliv	9
	Ikke meget forskning i fritidens betydning	10
1	INDLEDNING	11
	At være et socialt udsat barn	12
2	METODE	17
	Søgeord	18
	Afgrænsninger af søgningen	18
	Søgemetoder	19
3	BØRNS FRITIDSLIV I DANMARK	21
4	UDSATTE BØRNS FRITIDSLIV	25

	Beskrivelser af udsatte børns fritidsliv	25
	Udsatte børns oplevelser og vurderinger af deres fritidsliv	39
	Sammenhænge mellem fritidsliv og udsatte børns udvikling	48
5	OPSAMLING OG PERSPEKTIVER	61
	Opsamling på litteraturstudiet	61
	Perspektiver	64
	BILAG: SØGEORD	67
	LITTERATURLISTE	69
	SFI-RAPPORTER SIDEN 2006	83

FORORD

I forbindelse med reformen af anbringelsessystemet i 2006 er udsatte børns fritidsliv blevet trukket frem som en mulig ressource, der kan være med til at hjælpe børnene til en bedre tilværelse. SFI har i samarbejde med COWI og Statens Institut for Folkesundhed påbegyndt et større forskningsprojekt, der består af flere kvantitative og kvalitative undersøgelser af udsatte børns fritidsliv. Det samlede projekt forventes færdigt i 2009.

Rapporten indeholder resultater fra et litteraturstudie, der er den første del af den samlede undersøgelse. Det er en oversigt over international forskning om socialt udsatte børns fritidsliv. Udsatte børn omfatter både anbragte og socialt belastede børn, fattige børn, børn med ringe socioøkonomisk baggrund og etniske minoritetsbørn. Fokus ligger på de udsatte børns organiserede og uorganiserede fritidsaktiviteter, på deres venskaber med jævnaldrende og deres netværk til voksne uden for familien.

Forsker Bente Marianne Olsen har løbende kommenteret arbejdet med rapporten og takkes for konstruktiv kritik og gode ideer. Desuden har programleder og seniorforsker Tine Egelund, lektor Hanne Warming, leder Bo M. Rasmussen, seniorforsker Dines Andersen og konsulent Gitte Bossi-Andresen, der alle indgår i projektets tilknyttede panel af forskere, givet gode kritiske og konstruktive kommentarer. Lek-

tor Hanne Warming har gennemlæst og kommenteret det færdige manuskript.

Rapporten er udarbejdet af forskningsassistent Karen Margrethe Dahl med programleder, seniorforsker Else Christensen som projektleder.

Undersøgelsen er finansieret af Servicestyrelsen.

København, juni 2007

Jørgen Søndergaard

RESUMÉ

Denne undersøgelse giver et overblik over international forskning i udsatte børns fritidsforhold. Udsatte børn omfatter her anbragte og socialt belastede børn, børn i økonomisk fattige familier, børn med dårlig socioøkonomisk baggrund og etniske minoritetsbørn. Fritidsliv forstås som organiserede og uorganiserede fritidsaktiviteter, venskaber og netværk, medieforbrug og husarbejde. Tidsmæssigt er der taget undersøgelser med, som er udkommet mellem 1990 og januar 2007.

UDSATTE BØRN ER MINDRE AKTIVE I DERES FRITID END ANDRE BØRN

Undersøgelsen viser, at udsatte børn er mindre aktive i organiserede fritidsaktiviteter, end børn generelt er i Danmark. Sandsynligvis får børn, der er anbragt, mere hjælp til at deltage i organiserede fritidsaktiviteter, for de er tilsyneladende mere aktive end andre udsatte børn. Danske studier viser, at dårlige økonomiske forhold i familien er med til at begrænse både det organiserede og det uorganiserede fritidsliv sammen med kammerater (Espersen, 2006; Sloth, 2004). Dette bekræfter andre skandinaviske studier, der desuden viser, at kulturel baggrund og kønsroller har betydning for børns fritidsliv. Det gælder især deltagelse i or-

ganiseret sport, hvor etniske minoritetspiger dyrker mindre sport end etniske minoritetsdrengene. Der er ikke lavet landsdækkende undersøgelser af etniske minoritetsbørns fritidsliv i Danmark, men lokale undersøgelser antyder, at kønsroller, kulturel og socioøkonomisk baggrund påvirker børnenes aktiviteter i fritiden. Forældres praktiske støtte og opbakning har også betydning for, om udsatte børn deltager i fritidsaktiviteter. Undersøgelser lavet uden for Skandinavien viser, at økonomisk fattigdom og det at leve i et belastet boligområde i høj grad begrænser børns fritidsliv. Desuden har køn en forholdsvis stor betydning uden for Skandinavien. Flere angelsaksiske undersøgelser viser således, at piger deltager langt mindre i idræt, end drenge gør. Enkelte angelsaksiske studier viser desuden, at etnicitet i samspil med køn også uden for Skandinavien har betydning for børns aktiviteter i fritiden.

FRITIDSAKTIVITETER KAN FUNGERE SOM ÅNDEHULLER I HVERDAGEN

Af kvalitative undersøgelser fremgår det, at fritidsaktiviteter, både de organiserede og de uorganiserede, kan fungere som vigtige åndehuller i en vanskelig hverdag. Fritidsaktiviteten kan fungere som en platform, hvor børn med svære opvækstvilkår kan lægge deres baggrund fra sig for en tid og gå i ét med den identitet, som fritidsaktiviteten definerer for dem. Et engagement i en fritidsaktivitet kan også være en måde at lære sig selv at kende på, finde sin identitet, udtrykke sine følelser eller præstere noget og dermed opnå anerkendelse fra andre børn og voksne. Fritidsaktiviteter giver også mulighed for at møde rollemodeller og få et netværk til voksne, som børnene kan søge hjælp hos, hvis det er svært at få hjælp i hjemmet.

MEN FRITIDSAKTIVITETER SKAL SES I SAMMENHÆNG MED BØRNS VENSKABER

Udsatte børn oplever deres venner som en vigtig ressource, som i nogle tilfælde kan være med til at kompensere for familieproblemer eller problemer med lærere. Af flere studier fremgår det, at udsatte børns venskaber og adgangen til sociale og kulturelle ressourcer kan være med til at

kompensere for materielle afsavn. De økonomiske afsavn kan dog få betydning i nogle kammeratskaber, hvor fx det at have det rigtige tøj eller mobiltelefon er nødvendigt for at blive accepteret.

Kvantitativ forskning i sammenhænge mellem udsatte børns fritidsliv og trivsel viser, at deltagelse i forskellige organiserede og uorganiserede fritidsaktiviteter ofte har en betydning for udsatte børns trivsel. Det er dog også meget vigtigt at inddrage den sociale kontekst, som fritidsaktiviteterne foregår i, og se på betydningen af venskab og netværk. Flere studier viser nemlig, at venskab og netværk har større forklaringskraft end fritidsaktiviteterne i sig selv. Vi kan ikke på baggrund af dette litteraturstudie udpege entydigt gavnlige fritidsaktiviteter, idet studierne viser, at fx sportsdeltagelse eller deltagelse i kulturelle aktiviteter har forskellig effekt for forskellige børnegrupper i forskellige nationale og kulturelle sammenhænge. Forskningsresultaterne kan derfor i højere grad bruges til inspiration for nye analyser i en dansk/skandinavisk kontekst, end de kan bruges direkte handlingsanvisende.

BARRIERER FOR BØRNS FRITIDSLIV

Ud over økonomi kan kriminalitet og utryghed i børns nærområde være med til at begrænse børnene i deres udfoldelse i fritiden. Enten sker dette, fordi forældrene er bange for at lade dem gå alene, eller fordi de selv er bange for at bevæge sig rundt. Udsatte børn keder sig derfor en del, viser flere studier. En anden faktor, der kan være med til at begrænse udsatte børns fritidsliv, kan være, at de er pålagt meget husarbejde eller skal passe mindre søskende. Det sker oftest i familier, hvor moderen er alene med børnene, men kan også være kulturelt betinget. Husarbejde er i disse kvalitative studier derfor i første omgang begrænsende for udsatte børns fritidsliv. Werner & Smith (1982, 1992, 2001) viser dog i et kvantitativt forløbsstudie, at husarbejde også kan være positivt for udsatte børn, der opnår ansvar og stolthed ved at varetage opgaver i familien.

Selvom udsatte børn støder på barrierer i deres fritidsliv, viser en del studier også, at børnenes egen handlekraft har stor betydning for, hvor uoverstigelige barriererne bliver. Således viser flere studier, at piger med indvandrerbaggrund nogle gange forhandler sig til flere muligheder i deres fritidsliv, end deres forældre i første omgang havde lagt op til.

IKKE MEGET FORSKNING I FRITIDENS BETYDNING

På baggrund af dette litteraturstudie kan vi se, at udsatte børns fritidsliv ikke er et område, hvor der i forvejen findes meget forskning. Den skandinaviske forskning, der ikke er specielt omfattende, er for størstedelens vedkommende beskrivende, og vi mangler derfor både kvalitativ forskning, der beskæftiger sig direkte og dybdegående med udsatte børns fritid, og kvantitativ forskning, der ser på sammenhænge mellem udsatte børns fritidsliv og deres trivsel på kort og lang sigt.

INDLEDNING

Dette litteraturstudie er en oversigt over international forskning om socialt udsatte børns fritidsforhold. Litteraturstudiet udgør første delprojekt i et større kvantitativt og kvalitativt forskningsprojekt, som er planlagt færdigt i 2009. I dette forskningsprojekt er målet dels at forstå socialt udsatte børns oplevelser af deres fritidsliv, dels at undersøge statistiske sammenhænge mellem udsatte børns fritidsliv og deres trivsel. Der tages udgangspunkt i børn, der er socialt udsatte i en sådan grad, at de modtager en foranstaltning ifølge serviceloven. Det vil sige børn, der enten er anbragt uden for hjemmet eller modtager forebyggende støtte i hjemmet. Disse børn sammenlignes med børn, der kan betegnes som socialt udsatte, uden at de modtager nogen foranstaltning, og børn, der ikke er socialt udsatte.

Dette litteraturstudie inkluderer derfor også både børn, der er så socialt udsatte, at systemet er trådt til med hjælpeforanstaltninger, og børn, som lever under forskellige vanskelige vilkår. Der er inkluderet et mindre afsnit om ikke-udsatte børns fritidsliv i Danmark, men der er ikke søgt systematisk litteratur om ikke-udsatte børn.

AT VÆRE ET SOCIALT UDSAT BARN

Det er ikke muligt at give en helt præcis definition af et socialt udsat barn. Mange forskellige faktorer er med til at bestemme, om et barn vokser op under vanskelige forhold. Christensen (2004) inddrager i sin bestemmelse af, hvorvidt en familie kan betegnes ressourcestærk eller -svag familiens økonomi, forældrenes tilknytning til arbejdsmarkedet, forældrenes uddannelsesbaggrund, om der i familien er alvorlige helbredsproblemer eller misbrugsproblemer, om barnet har adfærdsproblemer, og om barnet bor sammen med begge forældre eller med en enlig forælder. At være et socialt udsat barn kan altså betyde, at barnet i mindre grad har adgang til økonomiske og menneskelige ressourcer i den nære familie, men for nogle børn betyder det at være socialt udsat også omsorgssvigt og overgreb. Antallet af socialt udsatte børn afhænger naturligvis af, hvilken definition man bruger. Da vi her inddrager forskning om børn, der vokser op i økonomisk fattigdom, og forskning om misbrugte børn, giver det ikke mening at sætte tal på omfanget af socialt udsathed.

I litteraturstudiet inddrages køn som baggrundsfaktor og forskningsresultater, hvor der analyseres på køn, vil blive fremhævet i analyserne. I undersøgelser af børn og unge ser man ofte kønsforskelle, når det drejer sig om sundhed og deltagelse i fysisk aktivitet. Piger i puberteten deltager således mindre i fysisk aktivitet og rapporterer dårligere helbred end drenge. Piger og drenge i almindelighed giver også forskellige begrundelser for at dyrke idræt, idet drengene oftere angiver kammeratskab som begrundelse, mens pigerne begrundet deres deltagelse i idræt med sundhed (Jørgensen, 2004; Ringgaard & Nielsen, 2005). Da disse kønsforskelle findes blandt ikke-udsatte børn, er det interessant også at inddrage køn i studier af udsatte børn.

Ud over de socialt udsatte børn inddrager vi også forskning om børn i etniske minoritetsfamilier, idet disse børn pga. kulturelle og sproglige forhold, ifølge en undersøgelse af Boeskov og Ilkjær (2005), deltager mindre i foreningslivet end andre børn i Danmark. Desuden ved vi fra tidligere undersøgelser, at etnicitet i sammenhæng med køn spiller en rolle for deltagelse i forskellige fritidsaktiviteter (Dahl og Jakobsen, 2005). Derfor bliver det interessant også at inddrage etnicitet som baggrundsfaktor. Da etniske minoritetsfamilier er overrepræsenterede blandt de økonomisk udsatte grupper i Danmark og resten af Skandinavien,

indgår de etniske minoritetsbørn ofte også i den generelle forskning om socialt/økonomisk udsatte børn.

Fritidsbegrebet

Fritid er ikke et helt nemt begreb at afgrænse. I forskningen har fritidsbegrebet skiftet karakter og indhold, fra man begyndte at interessere sig for det i begyndelsen af det 20. århundrede til i dag. Fritidsbegrebet bliver først meningsfyldt med industrisamfundet, hvor dagen i modsætning til landbrugssamfundet inddeles i arbejdstid og fritid. 'Fri tid' defineres derfor af de første forskere, som interesserer sig for begrebet, som 'fri-fra-arbejds-tid'. Til denne definition af fritid knyttes bestemte aktiviteter, som havde at gøre med fysisk og psykisk rekreation af arbejderen. På den måde opstår således begrebet fritidsaktivitet og samtidig institutioner og organisationer, som danner ramme om folks udøvelse af fritidsaktiviteter (Säfvenbom, 2005). Denne definition af fritidsbegrebet betegnes her den traditionelle definition.

I 1970'erne og 1980'erne blev begrebet nuanceret ved, at flere forskellige befolkningsgruppers oplevelser af arbejde og fritid blev inddraget. Forskere fremhæver, at kvinder ikke havde så klar en opdeling mellem arbejdstid og fritid som den mandlige idealtypiske lønarbejder, fordi de i overvejende grad var ansvarlige for det hjemlige husarbejde. Analyser af kvinders fritid måtte derfor tage udgangspunkt i kvindens individuelle oplevelse af 'fri tid' og 'pligt tid' (Rahbek Christensen, 1987). På samme måde er etnologen Thomas Højrup med til at bryde den skarpe opdeling mellem lønarbejde og fritid ved at påpege, at denne opdeling ikke gælder for personer, der enten er selvstændige eller udlever en såkaldt karrierelivsform. Fritid og arbejde smelter for disse befolkningsgrupper i langt højere grad sammen (Højrup, 1983). Udviklingen af videnssamfundet/det postindustrielle samfund betyder, at Højrup's karrierelivsform har bredt sig til flere befolkningsgrupper, og flere mennesker oplever derfor, at fritid og arbejde smelter sammen. Oplevelsen af fritid bliver derfor i mindre grad afhængig af, i hvilken sfære den enkelte befinder sig, og mere af, hvorvidt den enkelte oplever, at en bestemt aktivitet er meningsfuld, om en aktivitet kan bruges til at udvikle én personligt, eller om aktiviteten er med til at udtrykke éns personlighed (Säfvenbom, 2005). Forskeren Charlotte Bloch taler om fænomenet 'flow' som et udtryk for en tilstand, som en meningsfuld aktivitet kan sætte én i, hvor man glemmer sig selv og oplever at gå i ét med det, man gør (Bloch,

2001). Dette mere individuelt bestemte fritidsbegreb kalder vi her for det moderne fritidsbegreb.

Fritiden er altså en sfære, hvor der pr. definition er mulighed for mange positive oplevelser og muligheder. Ved at tillægge fritidsbegrebet en fremtrædende rolle for den enkeltes selvudvikling bliver der dog samtidig stillet store krav til den enkelte i forhold til at få succes i fritidslivet. Fritidslivet bliver dermed ikke kun en sfære, hvor man kan hente ressourcer, der fx kan bruges i arbejdslivet. Det bliver også en sfære, hvor det kan være vigtigt at præstere, og hvor man gennem forbrug og valg af aktiviteter viser, hvem man er, og hvad man er. Det er dermed en sfære, hvor der også er risiko for at lide nederlag, fordi man ikke formår at præstere, eller fordi visse valg af fritidsaktiviteter er mere socialt accepterede end andre. Succesen i fritidssfæren afhænger desuden af, hvorvidt den enkelte besidder en række ressourcer, først og fremmest tid og penge, samt i måske lidt mindre grad kulturelle ressourcer og uddannelsesressourcer (Säfvenbom, 2005).

Hvis vi skal føre denne diskussion over på børns tid, er det også nødvendigt at have en nuanceret tilgang til fritidsbegrebet. Danske børn bruger en stor del af deres tid i institution eller skole. De små børn går i vuggestue, dagpleje eller børnehave,¹ mens skolebørnene går i skole, skolefritidsordning eller måske i fritidsklub. Med udgangspunkt i den traditionelle opfattelse af fritidsbegrebet kunne vi karakterisere skolebørns fritid som den tid, hvor de ikke går i skole, sover eller spiser. Men børn bestemmer ikke altid selv, hvor de vil opholde sig, når de ikke går i skole. Skolefritidsordningen er en nødvendighed, for at forældrenes arbejdsdag kan hænge sammen, og selvom det klinger af fritid, er det ikke sikkert, at børnene altid oplever det sådan. Nogle gange vil de dog opleve tiden i fritidsinstitutionen som fritid. Dette litteraturstudie sætter derfor en noget diffus skillelinje mellem børns skole- og pligtid og børns fritid ved som udgangspunkt at inkludere forskning i fritidsinstitutioner, når det handler om børnenes aktiviteter og hverdag i institutionen, og udelukke forskningen i fritidsinstitutioner, når det handler om pædagogiske metoder og/eller behandling, som foregår der. Derudover arbejder vi i dette litteraturstudie med en forholdsvis traditionel fritidsopfattelse for børnenes vedkommende ved at tage udgangspunkt i konkrete aktiviteter,

1. Da dette litteraturstudie fortrinsvis beskæftiger sig med børn i skolealderen, går vi ikke nærmere ind i en diskussion af de små børns 'frie tid'.

som normalt finder sted i fritiden, såsom organiserede og uorganiserede fritidsaktiviteter, husarbejde samt relationer til venner, kammerater og voksne uden for familien og samvær med disse i fritiden.

Ligesom man forventer, at ikke-udsatte børn kan have glæde og udbytte af at involvere sig i organiserede fritidsaktiviteter eller på anden måde dyrke en interesse i fritiden, knytter der sig i særlig grad forventninger til udsatte børns fritid. Hypotesen, som er omdrejningspunkt for forskningsmæssig og politisk interesse i udsatte børns fritidsliv, er, at 'det gode fritidsliv' kan virke beskyttende og kompenserende for udsatte børn, som oplever familiemæssige eller andre problemer i deres opvækst. Forskerne tager udgangspunkt i et udviklingsperspektiv, som bygger på en antagelse om, at individuelle liv er påvirket af et netværk af biologiske, psykologiske og socioøkonomiske påvirkninger (Bronfenbrenner, 1995; Mahoney, 2000). Faktorer i fritidslivet kan være nogle af de positive påvirkningsfaktorer, der gør et individ i stand til at klare sig på trods af svære opvækstvilkår i øvrigt. I et nu klassisk studie af en befolkningsår-gang på en ø i Hawaii finder forskerne Emmy Werner & Ruth Smith, at en god integration i fritidslivet, en tilknytning til et religiøst samfund, venskaber og positive relationer til voksne uden for familien og husarbejde kan virke beskyttende for udsatte børn, og i højere grad end terapi og behandling er udslagsgivende for, at en problematisk opvækst kan vendes til et godt voksenliv (Werner & Smith, 2001). Mere om dette studie senere.

Da det meste af den eksisterende litteratur om udsatte børns fritid omhandler organiserede fritidsaktiviteter, opererer vi i resten af rapporten i de fleste tilfælde med et fritidsbegreb, der er snævrere defineret, end det ovenfor skitserede.

METODE

Metoden, der er brugt i dette studie, læner sig op af de principper for systematisk litteratursøgning, som Nordisk Campbell Center har udstukket (Nordisk Campbell Center, 2006). Vi har lavet en systematisk søgestrategi for, hvilke søgeord og kombinationer af søgeord, der er brugt, relevans- og kvalitetskriterier og hvilke metoder, der er brugt. Dette litteraturstudie er mindre snævert defineret end et typisk Campbell review. Nordisk Campbells anbefalinger til udvælgelsesprocedurer på baggrund af forskningsdesign og metode er derfor ikke blevet efterfulgt her. Det betyder, at der ikke på forhånd er udvalgt en specifik veldefineret intervention, som skal føre frem til en veldefineret effekt. Her søges bredere, og vi inddrager både studier, der beskriver, hvad forskellige grupper af udsatte børn går til, studier, hvor børn fortæller, hvad elementer i deres fritid betyder for dem, og studier, der beskriver sammenhænge mellem fritidsaktiviteter og forskellige virkninger. Den bredere tilgang er valgt, for at litteraturstudiet kan danne grundlag for forskellige typer af undersøgelser (kvalitative og kvantitative). Der er kun medtaget offentliggjort litteratur.

SØGEORD

Arbejdet med litteraturstudiet har været opdelt i fire faser: søgning, udvælgelse, læsning og afrapportering. Alle faser har været med til at afgrænse og præcisere fokus for studiet. Disse præciseringer er blevet brugt som grundlag for nye søgninger. Inden første søgning havde vi på baggrund af projektoplægget, samtaler med kolleger og tekster om socialt udsatte børn og fritid udvalgt en række søgeord, som dels beskriver forskellige aspekter af at være socialt udsat, dels beskriver forskellige elementer af fritidslivet, dels enkelte ord knyttet til barndom og køn samt ord, der betegner trivsel/børns udvikling (dvs. mulige virkninger af fritidslivet). Disse søgeord er undervejs suppleret med nye, som er kommet frem i løbet af søgeprocessen. I bilaget kan man se alle søgeord, der er brugt. Der er søgt dansk-, norsk-, svensk- og engelsksproget litteratur.

AFGRÆNSNINGER AF SØGNINGEN

Litteraturstudiet kigger udelukkende på forskningsbaseret litteratur og ser bort fra fx debatlitteratur i fagblade og aviser. Både kvalitative og kvantitative forskningsresultater er inkluderet.

Aldersmæssigt fokuseres der på børn i alderen 5-16 år. Tidligere danske studier af danske børns fritid fokuserer oftest på alderen 7-15 år, idet børn i denne aldersgruppe er gamle nok til at have et selvstændigt fritidsliv uafhængigt af forældrene, og samtidig er unge nok til, at det stadig giver mening at kalde dem børn (Andersen, 1989, 1995; Fridberg, 1999; Bille et al., 2004). Undersøelsesgruppen for de øvrige delprojekter i 'Udsatte børns fritidsliv' er henholdsvis 10-11 år og 14-15 år, og litteraturstudiet kan derfor med en aldersafgrænsning på 5-16 år understøtte de øvrige projekter. Tekster, der udelukkende beskæftiger sig med børn uden for denne aldersgruppe, er blevet valgt fra, medmindre teksterne optræder gentagne gange i andre tekster og kan betegnes som nøgleforskingsresultater.

Litteraturstudiet omhandler *socialt udsatte* børns fritid. Forskning i fx fysisk handicappede og syge børn er derfor valgt fra i søgningen. Den danske forskning i ikke-socialt udsatte børns fritidsliv er inddraget som sammenligningsgrundlag, men der er ikke søgt på 'almindelige' børns fritidsliv i de udenlandske databaser. Almindelige børns fritidsliv berøres

i dette litteraturstudie derfor kun, når det bruges til at sammenligne de udsatte børns fritidsliv.

Som beskrevet i indledningen er 'fritid' forholdsvis svær at afgrænse. En total søgning på alt, hvad der potentielt kan foregå i et barns fritid, er ikke mulig her. Vi har derfor udvalgt nogle områder af fritidslivet, der ud fra tidligere forskning i udsatte børn og i fritidsliv (fx Andersen, 1995; Nielsen, 2005; Werner & Smith, 1992; Werner & Smith, 2001) formodes at have betydning for børnenes trivsel og udviklingsmæssige udfald. Det drejer sig om fritidsaktiviteter (herunder såvel fysiske som ikke-fysiske aktiviteter), leg, socialt netværk og venskab, medieforbrug samt husarbejde. Derudover er der (selvfølgelig) søgt på alle ord, som 'fritid' indgår i, og i synonymmer for fritid på de fire sprog. Børns fritid kan, som beskrevet i indledningen, være vanskelig at afgrænse. Det skyldes, at mange børn tilbringer en del tid i pasningsordninger, som på den ene side klinger af fritid (skole*fritids*ordning, *fritidshjem*), men som barnet ikke altid kan vælge fra, fordi forældrenes arbejdstider nødvendiggør, at børnene bliver passet af andre. I dette studie har vi søgt litteratur om skolefritidsordninger (og lignende ordninger i de øvrige lande), men for at skelne mellem det pædagogiske arbejde, der foregår i sådanne institutioner, og børnenes fritid, har vi fravalgt litteratur om pædagogiske metoder og om behandlingsmetoder, der bruges i professionelles arbejde med udsatte børn.

Tidsmæssigt har vi begrænset os til litteratur, der er nyere end 1990, medmindre der er tale om vigtige klassikere på området. Litteratursøgningen er afsluttet i februar 2007.

SØGEMETODER

Der er søgt i internetbaserede databaser, i litteraturlister og på forskellige skandinaviske forskningsmiljøers hjemmesider.

Der er blevet søgt i den danske base bibliotek.dk, i den svenske base libris, den norske base bibsys samt de engelsksprogede Web of Science, Ebsco, SwetsWise og Google Scholar.

I søgningen har vi brugt kombinationer af søgeord (se bilag), sådan at vi typisk har taget alle synonymmer for udsathed og kombineret med et eller flere ord for fritid og igen kombineret med ord, der betegner børn. Ord, som betegnede fysisk handicap og specifikke sygdomme, er

fravalgt i søgningen. Søgningen blev gentaget, til alle kombinationer af 'fritids-ord', 'udsat-ord' og 'børne-ord' var dækket. Derudover lavede vi også enkelte mindre snævert definerede søgninger på fx 'child' og 'silience' (evne til at klare sig på trods af dårlige odds) for at få adgang til litteratur, hvor fritid ikke var det væsentligste emne, men kun indgik som et af flere betydningsfulde elementer i børns opvækst.

På trods af systematik i udvælgelse af søgeord, søgestreng og afgrænsende ord, gav søgningerne mange ikke relevante publikationer. Det næste trin i søgeprocessen var derfor at sortere teksterne. Dette skete i første omgang på baggrund af titler, i anden omgang efter læsning af artiklernes resuméer og endelig på baggrund af læsning af fuldtekster.

I læseprocessen blev litteraturlister i nyere tekster (2000-2006), hvor udsatte børn og fritid er hovedtema, brugt til yderligere litteratursøgning. Denne del af søgningen var med til at åbne for nye vinkler på emnet, som ikke var tænkt med i det oprindelige søgedesign.

Søgningen på skandinaviske forskningsmiljøers hjemmesider gav et vist udbytte. NOVA, (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring), NIBR (Norsk institut for By- og regionforskning), Riksidrottsförbundet i Sverige og AKF (Anvendt KommunalForskning) havde enkelte publikationer om udsatte børn og fritid.

Søgninger på Roskilde Universitetscenter, Dansk Pædagogisk Universitet, Göteborg Universitet, Lärarhögskolan i Stockholm, Den svenske Socialstyrelse samt den svenske 'Statens Institutionsstyrelse' gav ingen resultater.

BØRNS FRITIDSLIV I DANMARK

Det gennemsnitlige skolebarns fritidsliv er forholdsvis velbeskrevet i en dansk sammenhæng. Vi ved dog mere om, hvad de danske børn laver, end hvad de tænker om deres fritidsaktiviteter, og hvorvidt fritidsaktiviteterne har positive eller negative virkninger for danske børns psykiske og sociale velbefindende.

Den seneste landsdækkende undersøgelse af danske børn og voksnes kultur- og fritidsvaner (Bille et al., 2004 – stikprøve på 1.000 børn i alderen 7-15 år) beskriver bl.a. danske børns brug af elektroniske medier, deres læsevaner, deres deltagelse i sport, motion og andre fritidsaktiviteter og deres egne kulturaktiviteter.

Undersøgelsen viser, at elektroniske medier fylder meget i børnenes liv. 89 pct. af børnene ser tv hver dag, 59 pct. har en mobiltelefon, og 89 pct. har adgang til en computer i deres fritid, som bl.a. af halvdelen af børnene benyttes som adgang til internettet. 88 pct. af børnene læser i deres fritid, heraf læser 40 pct. bøger. 83 pct. af børnene har faste fritidsaktiviteter, som de går til på bestemte tidspunkter.

23 pct. af børnene spiller et instrument og samme andel spiller teater, hvilket hovedsageligt foregår i deres SFO/fritidsklub. 10 pct. går til dans. En del børn beskæftiger sig uorganiseret med billedkunst eller kunsthåndværk enten derhjemme eller i SFO. Således er der 61 pct., der tegner, 23 pct., der væver, strikker eller syr, og 26 pct., der arbejder med

træ/laver sløjd. 31 pct. af børnene skriver i deres fritid digte, historier eller dagbog. Det gælder især piger i alderen 10-12 år (Bille et al., 2004).

Jens Bonkes studie (2000) af børns tidsanvendelse med en stikprøve på 1.576 hjemmeboende børn og unge i 888 familier viser, at der blandt skolebørn er lidt flere piger end drenge, der går til en fritidsaktivitet. De aktive drenge bruger dog lidt mere tid end pigerne, og derfor bruger de to køn samlet lige meget tid på fritidsaktiviteter. Fritidsjob blandt skolebørn fylder ikke så meget. 18 pct. af pigerne og 14 pct. af drengene har et fritidsjob. Drengene bruger mere tid (knap 7 timer) end pigerne (5 timer) om ugen på fritidsjobbet. 3/4 af pigerne deltager i husarbejde, mens 2/3 af drengene gør det. Pigerne bruger på dette lidt mere tid end drengene (henholdsvis 2 og 1½ time om ugen). Bonke viser, at jo ældre børnene er, desto mindre tid er der tilovers til uorganiserede fritidsaktiviteter, som man gør med sig selv, sin familie og/eller sine kammerater (Bonke, 2000).

Bille et al. viser, at børns interesse for sport og motion toppe i 10-12-årsalderen (90 pct. aktive). I aldersgruppen 13-15 år er der færre aktive, men de, der er aktive, bruger til gengæld mere tid. Der er en tendens til, at drengene bruger længere tid på at dyrke sport eller motion end pigerne (Bille et al., 2004: 254). Når man ser på den samlede mængde tid brugt på organiserede fritidsaktiviteter, viser Fridberg (1999), at de ældste piger, der går til en fritidsaktivitet, er dem, der bruger mest tid sammenlagt.

Fodbold, svømning, gymnastik, badminton og håndbold er de mest populære sportsgrene, som mellem 13 og 35 pct. af alle børn dyrker. Mellem 9 og 12 pct. dyrker henholdsvis ridning, står på rulleskøjter og skateboard, dans eller spejder. De øvrige sportsgrene er der mindre end 9 pct., der dyrker (Bille et al., 2004).

Mere end tre fjerdedele af alle danske børn har kammerater på besøg og er hjemme hos kammerater mindst en gang om ugen. Ca. 20 pct. har kammerater på besøg eller er på besøg hos kammerater mindst en gang om måneden, mens 2 pct. angiver, at de aldrig har kammerater på besøg eller er på besøg hos kammerater. De ældste børn (13-15 år) besøger sjældnere hinanden mange gange om ugen. Til gengæld er der også færre af disse, der kun besøger hinanden et par gange månedligt (Bille et al., 2004).

En internetpanelundersøgelse af 1.100 elever i 5. klasse fra hele landet lavet af Børnerådet undersøger blandt andet børnenes fritidsakti-

viteter, og hvad de betyder for dem. Børnene mener, at gode venner og en glad og sød familie er det vigtigste for et godt børneliv. De nære relationer og indflydelsen på egen hverdag er afgørende for dem. Venner er vigtige for børnenes identitet, og deres selvforståelse er ofte bygget op omkring deres venskaber. Fritidsinteresser og især sport, mener børnene, er med til at vise omverdenen, hvilken type de er. Forbrugsrelaterede kendetegn er ikke så vigtige for selvforståelsen (Ditlevsen, 2007).

Overordnet tegner forskningen i danske børns fritidsliv et billede af en forholdsvis aktiv børnebefolkning, der både er storforbrugere af moderne elektroniske medier og samtidig fører et mere traditionelt børneliv præget af fritidsaktiviteter og kammerater (Bille et al., 2004; Fridberg, 1999; Andersen, 1995; Christensen, 2004; Ditlevsen, 2007).

UDSATTE BØRNS FRITIDSLIV

Dette kapitel præsenterer resultaterne af litteraturstudiet af udsatte børns fritidsliv. Kapitlet er opdelt i tre dele, hvoraf det første redegør for forskning, der beskriver, hvad forskellige grupper af udsatte børn laver i deres fritid, hvilke baggrundsfaktorer der påvirker deres fritidsliv, og hvem de er sammen med. Afsnittet redegør også for forskning, der ser på udbudssiden af udsatte børns fritidsliv, fx hvor rummelige forskellige organiserede fritidsaktiviteter er over for at modtage udsatte børn. Anden del redegør for den kvalitative forskning, som ser på børnenes egne forståelser af deres fritidslivs muligheder og de barrierer, de oplever i forhold til at få det fritidsliv, de gerne vil have. Endelig omhandler tredje del den kvantitative forskning, som undersøger sammenhænge mellem børnenes fritidsliv og deres trivsel på kort eller lang sigt.

BESKRIVELSER AF UDSATTE BØRNS FRITIDSLIV

Anbragte børn i Danmark dyrker færre fritidsaktiviteter end andre børn, men flere end andre udsatte børn

Egelund & Hestbæk (2004) viser i Socialforskningsinstituttets forløbsundersøgelse af børn i årgang 1995, som er eller har været anbragt, at færre anbragte end jævnaldrende børn i 7-årsalderen går til organiserede fritidsaktiviteter (75 pct. mod 90 pct.). Sammenlignet med andre udsatte

børn² er de anbragte børn dog mere aktive, idet kun 69 pct. af de udsatte børn dyrker organiserede fritidsaktiviteter. Interesseprofilen, der tegnes gennem de konkrete aktiviteter, er også forskellig fra andre jævnaldrende. Anbragte børn deltager sjældnere end andre børn i socialt orienterede fritidsaktiviteter, fx holdsport. Til gengæld går de oftere end andre børn til dans og ridning.

Desuden viser Egelund & Hestbæk (2004), at tidligere anbragte børn sjældnere end andre anbragte dyrker organiserede fritidsaktiviteter. 44 pct. af de tidligere anbragte dyrker ikke organiserede fritidsaktiviteter. Børn, der er bagud i skoleforløbet eller har væsentlige problemer med kammerater, dyrker også sjældnere fritidsaktiviteter end andre anbragte børn.

Anbragte børn vurderes af deres forældre til at have et relativt højt engagement i deres fritidsinteresser. De hjemgivne børn, der har fritidsinteresser, udviser også et højt engagement i dem. Børn med adfærdsproblemer, hyperaktivitet og kammeratskabsproblemer beskrives som mindre engagerede i deres fritidsaktiviteter end andre anbragte børn.

Anbragte børn som helhed anvender mindre tid dagligt end deres jævnaldrende på at se fjernsyn. Børn, der tidligere har været anbragt, ser relativt meget fjernsyn i forhold til de anbragte børn. De anbragtes tid foran computer adskiller sig ikke fra andre 7-8-årige. Børn, der er anbragt uden for hjemmet oplever i lige så høj grad som jævnaldrende, at der læses højt for dem, mens tidligere anbragte oplever dette i mindre grad. Blandt de anbragte børn leger de, der har fået stillet en diagnose, markant sjældnere med kammerater end andre anbragte børn.

Som helhed adskiller børn, som tidligere har været anbragt, sig fra andre anbragte børn ved ikke så hyppigt at dyrke fritidsinteresser (men har stor interesse i dem, når de gør det), ved at se mere fjernsyn og få læst mindre højt. Det ser dog ud til, at der bliver taget mere hånd om de anbragte børns fritid, end der gør om andre udsatte børn, herunder de tidligere anbragte børn. Anbragte børn er således mere aktive i deres fritid, ser mindre tv og får læst mere højt end andre grupper af udsatte børn.

2. Udtrukket fra Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse af den gennemsnitlige årgang 1995 (se fx Christensen, 2004).

Når anbragte børn i mindre grad end den brede børnebefolkning deltager i det organiserede fritidsliv, kan det ifølge Hansen et al. skyldes, at anbringelsesstedet ønsker at beskytte barnet (Hansen et al., 2005).

Økonomi og færre forældreressourcer kan forklare lav deltagelse blandt udsatte

Også Christensen (2004) viser, at børn, der kommer fra delvist ressourcetsvage eller ressourcetsvage familier,³ i mindre grad deltager i organiserede fritidsaktiviteter. Det gælder især børn af enlige mødre. 18 pct. af børn, der lever med en enlig mor, dyrker ikke nogen fritidsaktiviteter. Blandt børn i parfamilier og børn, der lever med enlige fædre, går 11 pct. ikke til en organiseret fritidsaktivitet (ibid., side 78-80).

To kvalitative undersøgelser⁴ af økonomisk fattige børns hverdagsliv viser, at fattigdom påvirker børns mulighed for at gå til fritidsaktiviteter. Enten fordi familien ikke har råd til at betale for kontingent, eller fordi der ikke er penge til at betale for ture og udstyr. En del af børnene får deres kontingent betalt af kommunen. I mange familier er børnenes fritidsinteresser og det, at børnene har en hverdag, der ligner andre børns hverdag, højt prioriteret. Flere af forældrene fortæller således om at måtte undvære basale ting for at kunne give børnene muligheder i fritiden (Sloth, 2004; Espersen, 2006). Børnenes engagement i deres fritidsaktiviteter veksler. Flere af børnene har gået til de samme fritidsaktiviteter igennem længere tid, og for nogle af dem er deres fritidsaktivitet en altopslugende interesse. Andre pendler mellem forskellige interesser (Espersen, 2006). Enkelte af børnene i de to undersøgelser fortæller om problemer med at få venner. Langt de fleste oplyser dog, at de er sammen med kammerater i fritiden (Sloth, 2004; Espersen, 2006). Hovedparten af børnene i Sloths undersøgelse adskiller sig fra deres jævnaldrende ved mere eller mindre at være afskåret fra at deltage i aktiviteter, der koster penge, som fx at gå i svømmehallen eller i biografen (Sloth, 2004).

3. Delvist ressourcetsvage og ressourcetsvage familier defineres som familier, der oplever henholdsvis to eller flere af følgende problemer: økonomiske problemer, arbejdsløshedsproblemer, uddannelsesproblemer, omsorgsproblemer og netværksproblemer. De delvist ressourcetsvage familier udgør 7 pct., mens de ressourcetsvage udgør 13 pct. af årgang 1995 (Christensen, 2004).

4. Henholdsvis 15 børn i alderen 11-19 år (Espersen, 2006) og 19 børn i alderen 9-16 år (Sloth, 2004).

Mehlbye & Jensens undersøgelse (2003) af fritidslivet⁵ blandt 1.142 børn og unge i Frederiksberg kommune viser, at børn af arbejdsløse indvandrere er mindre aktive i deres fritidsliv end andre børn. Det gælder især pigerne. Det er dog ikke nødvendigvis denne gruppe af piger, der trives dårligst i deres fritid. I undersøgelsen er der en mindre gruppe (13 pct.), der skiller sig ud ved i mindre grad at have faste fritidsaktiviteter samt ved i højere grad at føle sig alene og have sværere ved at få tiden til at gå. Denne gruppe af børn føler, at de har svært ved at få kammerater, og oplever konflikter både hjemme og i skolen med forældre og lærere. Denne gruppe er ifølge forskerne vanskelig at karakterisere mht. køn, alder og familiebaggrund.

Børn med indvandrerbaggrund deltager mindre i det organiserede fritidsliv

Boeskov & Ilkjær (2005) har lavet en forskningsoversigt over etniske minoritetsbørns deltagelse i organiseret fritidsliv. Der findes ikke landsdækkende undersøgelser af børn og unge med etnisk minoritetsbaggrunds fritidsliv. Mindre lokale undersøgelser viser dog, at unge med indvandrerbaggrund i mindre grad end danske unge benytter sig af foreninger, og det antydes, at piger med indvandrerbaggrund i mindre grad end drenge med indvandrerbaggrund benytter sig af foreningerne. Der er dog også betydelige kønsforskelle mellem danske piger og drenge.

Manglende kendskab til den danske foreningsform blandt både forældre og børn med etnisk minoritetsbaggrund, kulturelt betingede forskelle i det at dyrke en interesse eller en idræt, manglende forældreopbakning til børnenes foreningsdeltagelse og økonomiske vanskeligheder med at betale udstyr og kontingent kan ifølge Boeskov & Ilkjær være nogle af barriererne, der forklarer de etniske minoritetsbørns lavere foreningsdeltagelse. Desuden nævnes, at etniske minoritetsbørn i mindre grad har adgang til netværk af børn, der er foreningsaktive, hvilket hæmmer deres egen foreningsdeltagelse. At etniske minoritetspiger tilsyneladende deltager mindre end drenge, forklares med de samme barrierer, som eksisterer for drenge, men bare i forstærket grad. Boeskov &

5. Undersøgelsen henter sine data fra fire kommunale skoler og to private skoler. Der er dog et meget stort bortfald fra nogle af skolerne, mens andre skoler har en meget høj deltagelse. Samlet har 40 pct. af de udtrukne elever deltaget i undersøgelsen, og resultaterne er ikke repræsentative for kommunens samlede børne- og ungebefolkning.

Ilkjær's egne studier viser dog, at pigerne i højere grad lægger vægt på det sociale liv i foreningerne og trækker sig fra foreningslivet, hvis det sociale ikke fungerer. Boeskov & Ilkjær viser desuden, at foreninger, der udelukkende baserer deres arbejde på ulønnede frivillige, kan have vanskeligt ved at rumme de udsatte børn.

Fattigdom, etnicitet og køn har også betydning for norske børns fritidsliv

Det norske forskningsinstitut, NOVA, har undersøgt forskellige aspekter af livet for økonomisk udsatte børn. Etniske minoritetsbørn udgør en større andel af de økonomisk udsatte børn end i resten af den norske befolkning, og derfor spiller etnicitet en ikke uvæsentlig rolle i disse undersøgelser.

Stefansen (2004) rapporterer fra første runde af en forløbsundersøgelse, der er planlagt til at skulle vare i 10 år med fire dataindsamlinger blandt 1.937 børn i alderen 6-12 år og deres forældre. De 779 børn mellem 10 og 12 år er selv blevet interviewet. 1.600 familier har en lav indtægt på mindre end 60 pct. af gennemsnitsindtægten i Norge. De resterende 300 familier har gennemsnitlige indtægter. Disse familier fungerer som kontrolgruppe. I lavindkomstgruppen er ikke-vestlige indvandrere, arbejdsløse og enlige forsørgere overrepræsenteret. De enlige forsørgere og ikke-vestlige indvandrere udgør begge 21 pct. af undersøgelsespopulationen mod henholdsvis 14 og 3 pct. af kontrolgruppen.

3/4 af lavindkomstgruppen mod 9/10 af børnene fra normalindtægtsfamilierne deltager i organiserede fritidsaktiviteter. Særligt piger fra indvandrerfamilier med lav indtægt deltager mindre end andre børn i organiserede fritidsaktiviteter. Børnenes relationer til jævnaldrende er i mindre grad koblet til familiens indtægt. Børnene i lavindkomstfamilierne har dog sjældnere besøg af venner derhjemme og er sjældnere på besøg hos venner sammenlignet med andre børn. Dette mønster er særligt tydeligt blandt børn med ikke-vestlig baggrund.⁶ Der er signifikant flere børn i lavindkomstgruppen, som anfører, at de må give afkald på sociale aktiviteter med venner pga. pengemangel.

Stefansen viser, at mens der ikke er nogen kønsforskel at spore i kontrolgruppen, er der signifikant forskel mellem piger og drenge i lavindkomstgruppen mht., hvor ofte de deltager i organiserede fritidsaktivi-

6. Forældre er indvandret fra Afrika, Asien og Sydamerika.

teter. Blandt drengene fra lavindkomstfamilierne deltager 17 pct. ikke i fritidsaktiviteter, mens det samme gør sig gældende for 28 pct. af pigerne i samme gruppe. Kønsforskellen er tydeligt koblet til etnicitet. 61 pct. af pigerne med ikke-vestlig baggrund i lavindkomstgruppen deltager ikke i organiserede fritidsaktiviteter mod 21 pct. af resten af pigerne i lavindkomstgruppen. Blandt de 6-9-årige børn spiller etniciteten en rolle for deltagelsen i organiserede fritidsaktiviteter både for drengenes og pigerens vedkommende. Forskellen på vestlige og ikke-vestlige pigers deltagelse er dog større end forskellen på vestlige og ikke-vestlige drenges deltagelse. Yderligere logistiske regressionsanalyser tyder på, at etnicitet har en selvstændig forklaringsfaktor (forstærket af køn) uafhængigt af økonomiske faktorer i undersøgelsespopulationen. Pga. det lave antal børn med indvandrerbaggrund i kontrolgruppen er det dog ikke muligt at se, om kønsforskellene i fritidsaktivitet også gør sig gældende for børn i familier med gennemsnitlige indtægter (Stefansen, 2004).

Strandbu (2002) peger på, at krav om forældreengagement og holdning til kropslig eksponering kan forklare de ikke-vestlige pigers lave deltagelse. Stefansen mener, at forskellen også skyldes forskellige opdragelsesmønstre (Stefansen, 2004).

Stefansen viser, at etnisk baggrund forklarer en del af forskellen på børn i lavindkomstgruppen og kontrolgruppens deltagelse i organiseret idræt. Det at tilhøre henholdsvis lavindtægtsgruppen eller kontrolgruppen betød dog stadig forskellig idrætsdeltagelse – specielt for de yngste børn. Derimod var der ikke forskel på grupperne mht. deltagelse i andre organiserede aktiviteter. Blandt de etnisk norske børn havde børn, hvis fattigdomsproblem var forstærket af dårlige boligforhold,⁷ den laveste deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter. Stefansen så boligproblemerne som en indikator på, at familien var i en vedvarende økonomisk dårlig situation. Hun konkluderer, at det ikke at kunne prioritere sit barns deltagelse i fritidsaktiviteter i Norge først og fremmest karakteriserer familier i en vedvarende vanskelig økonomisk situation (Stefansen, 2004).

Billedet af, at etnicitet kan fungere som barriere for deltagelse i idræt, og at etnicitet og køn spiller sammen, genfindes i Krange & Strandbus spørgeskemaundersøgelse fra 2004, der sammenligner udviklingen i idrætsvaner for 12.000 norske unge i alderen 13-19 år imellem

7. Fx for små boliger eller boliger præget af træk, kulde eller støj (Sandbæk, 2004).

1992 og 2002. Undersøgelsen viser, at idrætsforeningerne rekrutterer bredt, men at køn, boligområde, klassebaggrund og majoritets-/minoritetsbaggrund fungerer som væsentlige skillelinjer. Idrætsforeninger tiltrækker flere drenge end piger, men piger og drenge træner lige ofte, når den uorganiserede træning medtages. Der er stor forskel på majoritets- og minoritetsunges deltagelse i organiseret idræt. Specielt piger med indvandrerbaggrund er i meget mindre grad med i organiseret idræt. Mht. træning på egen hånd er forskellene mellem majoritet og minoritet mindre. I forhold til de skel, der ligger mellem majoritets- og minoritetsunges deltagelse, er social klasse og boligområde mindre betydningsfulde. Noget af forskellen mellem majoritet og minoritet kan forklares med klassebaggrund, skolepræstationer og boligområde, men efter kontrol for disse faktorer er der stadig forskel mellem grupperne (Krange & Strandbu, 2004).

I et tredje kvantitativt norsk studie (Øia et al., 2006) sammenlignes fattige indvandrerbørns levevilkår med fattige norske børn og med en kontrolgruppe af gennemsnitlige norske børn. At være fattig er defineret ved, at familiens indtægt er mindre end 60 pct. af medianindkomsten i Norge. I alt deltager 1.937 familier i analysen, heraf 1.627 i lavindtægtsgruppen og 310 familier i kontrolgruppen. Undersøgelsen viser, at indvandrerbørn sjældnere end andre børn er sammen med andre børn i eget eller andres hjem, hvilket forfatterne forklarer dels med trange boligforhold, dels med kulturelle årsager. Indvandrerbørnene ser til gengæld oftere venner i det offentlige rum. Det gælder både for de yngre og de lidt ældre børn. Indvandrerbørn deltager i meget mindre grad end andre børn i fritidsaktiviteter, men de trives bedre i skolen end andre fattige børn og udtrykker større tillid til lærerne. De fattige norske børn deltager også i mindre grad end kontrolgruppen af gennemsnitlige børn i fritidsaktiviteter (Øia et al., 2006).

Stefansen (2004) og Krange & Strandbus observationer af kønsforskelle i minoritetsbefolkningens fritidsliv genfindes i Dahl & Jakobsens skandinaviske litteraturstudie af kønsforskelle blandt etniske minoriteter fra 2005. Her beskrives det, at etniske minoritetspiger ofte underlægges social kontrol i forhold til at deltage i fritidsaktiviteter, idet disse ikke af minoritetsforældrene opleves som nødvendige i samme grad som uddannelse. De forbindes med dansk/skandinavisk ungdomskultur, der inkluderer alkohol og kæresteforhold, som forældrene ikke ønsker, at pigerne deltager i. Blandt etniske minoritetsfamilier i Skandinavien er det

almindeligt, at drenge opdrages til en mere udadvendt og offentlig rolle end pigerne, der opdrages i en hjemmekultur, hvor familien, lektier og veninder er i centrum. Idrætsaktiviteter for piger med muslimsk baggrund opleves også i nogle tilfælde som problematisk, idet deltagelsen ofte indebærer overtrædelse af religiøse påbud om, at kvinder ikke bør ses af mænd i fysiske situationer, der kan opfattes som seksuelt udfordrende eller obskøne.

Svensk forskning fokuserer især på idræt og etnicitet

En spørgeskemaundersøgelse med 4.000 børn og unge i alderen 10-18 år, lavet for det svenske Socialdepartement af Jonsson & Östberg (2004), undersøger bl.a. økonomisk udsatte børn og unges levevilkår i Sverige. Undersøgelsen bekræfter i det store og hele det norske billede af økonomisk udsatte gruppers fritidsliv. Økonomisk udsathed er defineret ved, at familiens indkomst er mindre end 60 pct. af den svenske gennemsnitsindtægt, og at de ikke kan skaffe et bestemt beløb, her 14.000 svenske kr., med kort varsel. Blandt de økonomisk udsatte er familier med enlige mødre, indvandrere og arbejdsløse overrepræsenterede. Mindst 40 pct. af de økonomisk udsatte er fra indvandrerfamilier. Formålet med undersøgelsen har været at udforske, hvorvidt børn i husholdninger med få økonomiske midler også selv har dårligere levevilkår. Analyserne omhandlede børn og unges boligsituation, tryghed, egne økonomiske ressourcer, deltagelse i socialt liv og fritidsliv, skolesituation og psykisk og fysisk velbefindende.

Resultaterne af analysen er, at børnene i højere grad end andre børn lever i utrygt nærmiljø, at de sjældent har eget økonomisk råderum, der gør det betydeligt sværere at leve et socialt liv med kammerater. Det er ikke så meget hverdagsafsnit, men snarere følelsen af ikke at kunne gøre noget ekstra eller købe noget ønsket.

Økonomisk udsatte børn deltager mindre i organiserede fritidsaktiviteter. Forskellen mellem de økonomisk udsatte børn og andre børn er forholdsvis stor, når man ser på organiseret sportsdeltagelse, idet 42 pct. af de økonomisk udsatte og 69 pct. af de ikke-udsatte går til organiseret sport. De udsatte børn rejser også mindre. De omgås mindre med venner derhjemme og har i det hele taget en mindre social omgangskreds. Det kan til dels, skriver Jonsson & Östberg, hænge sammen med, at børnene sjældnere end andre børn har deres eget værelse. Forskellene

mellem de økonomisk udsattes og ikke-udsattes venskabskreds er mindre end forskellen i deres sportsdeltagelse.

Som Jonsson & Östberg viser, udgør indvandrergruppen ligesom i resten af Skandinavien en stor del af dem, der kan betegnes som økonomisk udsatte i Sverige. En anden svensk spørgeskemaundersøgelse med 734 elever i alderen 11-16 år⁸ tager mere direkte fat på etnicitet i forhold til idrætsdeltagelse (Carlson, 2001). Børnene blev spurgt om deres tidlige involvering i idræt. Om deres erfaringer og aktivitetsformer i debutårene, om bagvedliggende årsagssammenhænge, påvirkningsfaktorer og egne præferencer.

Carlson viste, at indvandrerunge er relativt mindre aktive end andre svenske unge i foreningsidræt. Kun 30 pct. af indvandrerpigerne mod 54 pct. af pigerne i kontrolgruppen var medlemmer af en idrætsforening. Blandt drengene var 59 pct. af indvandrerne og 74 pct. i kontrolgruppen medlemmer af en idrætsforening. Det betyder dog så, at køn ved første øjekast har større betydning end etnicitet.

Indvandrerunge er i denne undersøgelse mindre fysisk aktive i det hele taget. 40 pct. af indvandrerpigerne opfattede sig som fysisk inaktive mod 18 pct. af kontrolgruppen. Blandt drengene var 21 pct. af indvandrerne og 13 pct. af kontrolgruppen inaktive.

Indvandrerunge og særligt indvandrerpiger melder sig senere ind i foreningsidrætten sammenlignet med andre unge. Mens 30 pct. af de svenske piger og 45 pct. af de svenske drenge er medlem af en idrætsforening, før de fylder 6 år, gælder det samme kun for 3 pct. af indvandrerpigerne og 19 pct. af indvandrerdrengene. I 9-årsalderen er henholdsvis 72 pct. og 74 pct. af de svenske børn med i en idrætsforening, mens 44 pct. af indvandrerpigerne og 59 pct. af indvandrerdrengene er med. 10-12-årsalderen er det mest almindelige tidspunkt for pigerne med indvandrerbaggrund at starte i en idrætsforening.

Unge med indvandrerbaggrund, som dyrker idræt i en forening, samler sig om få populære sportsgrene. 46 pct. af de aktive indvandrerpiger spiller basket mod kun 14 pct. af kontrolgruppen. Både blandt drenge med indvandrerbaggrund og drenge med svensk baggrund er fodbold populært, men drenge med indvandrerbaggrund spreder sig over færre sportsgrene.

8. Stikprøven består af 392 indvandrerunge (begge forældre var eller havde tidligere været udenlandske statsborgere) og 342 børn med svensk baggrund, som fungerer som kontrolgruppe.

Carlson (2001) viser altså som Stefansen (2004) og Krange & Strandbu (2004), at køn og etnicitet og interaktioner mellem disse to baggrundsfaktorer er vigtige, når man skal forklare børns forskellige deltagelse i fritidsaktiviteter og særligt deltagelse i idræt. Dette billede bekræftes af Nilsson (1998), der har undersøgt foreningsdeltagelse og idrætsvaner blandt 3.000 unge mellem 13 og 25 år i fire områder i Sverige. Denne undersøgelse viser, at kønsforskellene i deltagelse i organiseret og uorganiseret idræt var små (faktisk flest aktive piger), og deltagelsen i idræt var høj blandt unge med etnisk svensk baggrund bosiddende i en mellemstor by, mens kønsforskellene var store med flest aktive drenge i de sydlige forstæder til Stockholm, hvor 68 pct. af de unge har indvandrerbaggrund.

Vi har i de foregående afsnit refereret forskning, der beskriver fritidslivet for skandinaviske børn, som på forskellig måde er udsatte. Den danske forskning tager hovedsageligt udgangspunkt i børn, der socialt og økonomisk er udsat for dårligere opvækstvilkår end gennemsnitlige børn. Den norske og til dels den svenske forskning tager udgangspunkt i økonomisk fattigdom, men idet børn med indvandrerbaggrund udgør en forholdsmæssig stor del af de økonomisk fattige, inddrages etnicitet som en væsentlig forklaringsfaktor.

Selvom den skandinaviske forskning ikke behandler samme gruppe af børn, og i varierende grader inddrager fritidslivet som afhængig faktor, er der alligevel nogle mønstre, som begynder at tegne sig. Vi ser:

- at social- og økonomisk udsathed har betydning for deltagelse i fritidsaktiviteter og samvær med kammerater
- at etnisk, kulturel og religiøs baggrund spiller en rolle
- at køn og alder er væsentlige faktorer.

Den skandinaviske forskning viser, at køn har forskellig betydning for børns fritidsliv i forskellige kulturelle kontekster, idet kønsforskellene blandt børn med indvandrerbaggrund er væsentlig større end kønsforskellene blandt skandinaviske børn. Dette forklares bl.a. med kulturelt betingede opfattelser af kønsroller. Etnicitet skal dog heller ikke opfattes som et statisk begreb, idet etnicitet har forskellig betydning i de forskellige undersøgelser alt afhængig af den økonomiske, sociale og nationale kontekst og af børnenes alder. Andre faktorer, der her har vist sig at

påvirke udsatte børns fritidsliv, er forældres opbakning og prioritering af fritidsaktiviteter, børnenes familieforhold og menneskelige ressourcer i familien (fx om de bor sammen med en enlig forælder), børn og forældres viden om fritidstilbud i nærområdet og børns netværk til andre børn, der dyrker fritidsaktiviteter.

Den skandinaviske forskning i udsatte børns fritidsliv koncentrerer sig hovedsageligt om to aspekter af fritidslivet, nemlig deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter og samvær med kammerater. Det betyder, at det uorganiserede fritidsliv er mindre belyst, og at vi kun har meget lidt viden om udsatte børns relationer til voksne uden for familien og børnenes brug af elektroniske medier.

Forskning uden for Skandinavien

De skandinaviske lande ligner hinanden mht. den type velfærdsstat, som vores samfund er bygget op omkring, vores indvandringshistorie og fordelingen mellem rige og fattige. På baggrund af den refererede forskning i udsatte børns fritidsliv synes der også at være en del fællestræk i den måde, hvorpå vi generelt i Skandinavien forstår den gode fritid for børn, ligesom der er fællestræk i den måde, børn bruger deres fritidsliv på i de skandinaviske lande. Vi kan derfor forvente, at meget af forskningen i udsatte børns fritidsliv umiddelbart kan overføres fra en national kontekst til en anden inden for Norden. Anderledes ser det ud, når vi bevæger os uden for de nordiske lande og måske særligt, når konteksten for forskningen er de angelsaksiske lande, hvor velfærdsstaten er mindre omfattende, og hvor forskellene på rige og fattige er tydeligere. Det giver ikke nødvendigvis mening at sammenligne et engelsk udsat barns fritidsliv med et dansk ditto. Af denne grund går vi ikke i det følgende ned i tal og procentsatser, men nøjes med at uddrage de baggrundsfaktorer, som forskningen bruger til at forklare udsatte børns fritidsliv.

Engelske og amerikanske studier af økonomisk fattige børn bosiddende i mere eller mindre belastede boligområder med forskellig etnisk befolkningssammensætning viser, at udsatte børn dyrker færre organiserede fritidsaktiviteter og i højere grad er sammen om uorganiseret leg i deres bolig- og nærområde (Attree, 2004; Posner & Vandell, 1999). Attree (2004) har lavet et systematisk litteraturreview over kvalitative studier, som har interviewet børn om, hvilke faktorer, de mener, påvirker deres muligheder for at klare sig på trods af dårlige opvækstvilkår. Her er den primære grund til ikke at deltage i organiserede fritidsaktiviteter fa-

miliernes dårlige økonomi, forældrenes manglende tid og mangel på transportmuligheder (Attree, 2004).

Også andre elementer af social udsathed end økonomi kan påvirke børns deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter. Det viser et amerikansk studie foretaget af Kinard (2002), som har sammenlignet en gruppe 6-12-årige misbrugte og forsømte børns⁹ fritidsvaner med en kontrolgruppe af ikke-misbrugte. Undersøgelsen er baseret på spørgeskema-interview med 192 mødre til misbrugte børn og 178 mødre til ikke-misbrugte børn. De misbrugte børn er mindre aktive i holdsport, er i mindre grad medlemmer af organisationer med undtagelse af støtteorganisationer (for misbrugte børn), og de er i mindre grad engageret i en hobby end de ikke-misbrugte børn. De misbrugte og ikke-misbrugte børn var lige aktive, når det gjaldt individuelle sportsgrene. Det er ikke muligt at se, hvad der skyldes økonomiske begrænsninger hos det misbrugte barns familie, hvad der skyldes manglende tid, manglende mulighed for transport, manglende viden om muligheder, og hvad der skyldes misbruget. Børn af enlige mødre bruger mindre tid på at dyrke en hobby. Mødrene til de misbrugte og forsømte børn vurderer deres børn mindre talentfulde i deres sports- og hobbyudøvelse, end mødrene i kontrolgruppen gør. Blandt de, der *er* aktive medlemmer af en organisation, er der dog ikke forskel på, hvor engagerede de misbrugte og ikke-misbrugte børn er. Den mest populære form for fritidsaktivitet for de misbrugte børn er spejderbevægelsen eller sport, mens kun få misbrugte børn deltager i musikundervisning, kunstundervisning eller religiøse aktiviteter.

Et engelsk studie viser, at indvandringsstatus, økonomisk udsathed og kulturelle faktorer påvirker børns fritidsliv. Candappa & Igbini (2003) har i et kvalitativt studie undersøgt 35 flygtningebørns erfaringer med skole, husarbejde, fritid, venskab og familie. Børnene bor i et område af London. Der er sammenlignet med børn født i England. De kvalitative resultater er suppleret med kvantitative allerede eksisterende studier. Flygtningebørnene bruger meget mere tid end andre børn på at passe deres yngre søskende, på at oversætte for deres forældre og på at lave

9. Børnene er blevet misbrugt fysisk, seksuelt eller er på anden måde blevet forsømt. De deltagende familier er fundet gennem sagsakter om børnemisbruget. Familiene er kontaktet ca. fire måneder efter, at misbruget er blevet rapporteret. Respondenterne var uvidende om, at undersøgelsen fokuserede på børnemisbruget. Der er ingen oplysninger om, hvorvidt børnene stadig bor hos deres forældre.

mad. Det er mest piger, der laver mad, mens pasning af yngre søskende var begge køns opgave.

Mht. fritidsinteresser går flygtningebørnene mere i kirke/moské end ikke flygtningebørn. Til gengæld besøger de i mindre grad venner og familiemedlemmer, de vinduesshopper mindre, hænger mindre ud, og de går ikke i biografen. Flygtningebørnene bruger mere tid sammen med deres forældre og søskende end børn uden flygtningebaggrund. Forskellene kan hænge sammen med fattigdom og med, at flygtningebørnene har færre kontakter med såvel jævnaldrende som den udvidede familie. Der er forskelle på, hvordan piger og drenge bruger deres fritid og hvilke muligheder, de har. Drengene har flere muligheder for at mødes omkring spil i det offentlige rum, mens pigerne lægger vægt på kommunikation og i højere grad mødes i det private rum, hvor kulturelle grænser, pladsmangel og familienormer i højere grad opstiller barrierer for fritidslivet.

Flere undersøgelser fokuserer på fysisk aktivitet og inddrager socioøkonomisk status, køn, alder og etnicitet til at forklare forskelle i børns fysiske aktivitetsniveau. Inchley et al. (2005) har i 2002 undersøgt 4.404¹⁰ skotske skolebørn i alderen 11-15 år mht. fysisk aktivitet i fritiden. Undersøgelsen viser, at køn var vigtigere end socioøkonomisk baggrund, når forskelle i fysisk aktivitetsniveau skulle forklares. Piger med høj socioøkonomisk status var således mindre aktive end drenge med lav socioøkonomisk status, og piger med lav socioøkonomisk status var de mindst aktive af alle. Det fysiske aktivitetsniveau falder jo ældre børnene bliver, særligt for pigernes vedkommende.

At drenge er mere fysisk aktive end piger genfindes i Telford et al.'s (2005) australske studie,¹¹ som også har kontrolleret for socioøkonomisk status uden at finde nogen signifikant forskel mellem grupperne. Telford finder, at alder er en vigtig forklarende faktor, og at de yngste er mere aktive end de ældre børn, bl.a. fordi de yngste i højere grad end de lidt ældre er aktive i uorganiseret udendørs leg.

Også et canadisk studie af fysisk aktivitet blandt grundskoleelever i alderen 9-13 år i et lavindkomst, multietnisk kvarter i Montreal fra 1999 finder en forskel på pigers og drenges fysiske aktivitetsniveau. Knap 1/4 af pigerne var fysisk inaktive, mens det samme gjaldt for ca.

10. Inchley (2005) har sammenlignet skolebørn i alderen 11-15 år på fire tidspunkter mellem 1990 og 2002. I alt indgik 19.073 børn i undersøgelsen.

11. I undersøgelsen indgik 291 børn i alderen 5-6 år og 10-12 år.

1/5 af drengene. Sammenlignet med andre studier af ikke-lavindkomstbørn viser dette studie en større andel inaktive blandt lavindkomst-børnene. Ligesom de foregående studier viser også dette studie, at jo ældre børnene er, desto mere inaktive er de også. Børn, der deltager i organiseret idræt, er generelt mere fysisk aktive end andre børn. Studiet viser, at mødres og fædres opfordringer til sport har betydning for både pigers og drenges deltagelse i sportsaktivitet (O'Loughlin et al., 1999).

Det sidste studie, der refereres i dette afsnit, er et tysk studie, der diskuterer, hvorfor piger med tyrkisk baggrund dyrker mindre sport end etnisk tyske piger (Pfister, 1999). Meget husarbejde, lektier, social kontrol af piger og kvinder og det, at fritid ikke i udgangspunktet er et positivt ladet begreb i tyrkisk sprog og kultur, er med til at begrænse pigernes sportsdeltagelse. Studiet viser, at stabilitet i familien, dvs. sikkerhed omkring levevilkår, opgaver, forventninger, roller og national identitet, forøger pigernes muligheder for at have et fritidsliv uden for familien. Jo mere uddannelse pigerne får, jo mere deltager de i sport.

Dette tyske studie bekræfter det indtryk, som vi har efter at have læst den norske og svenske forskning, at etnicitet og køn spiller sammen og måske også er påvirket af social baggrund. Den samme konklusion når Bailey (2005) frem til i en britisk litteraturoversigt, der ser på sammenhænge mellem sport, idrætsundervisning i skolerne og social inklusion. Her refereres til undersøgelser af Rai & Finch (1997) og Rowe & Chapman (2000), som finder, at muslimske piger deltager væsentligt mindre i sport end andre engelske piger.

I forhold til den skandinaviske forskning ser køn ud til at have en forstærket betydning for især deltagelse i fysisk betonede fritidsaktiviteter i den angelsaksiske verden, idet piger deltager noget mindre end drenge i de refererede studier. I det store og hele genfinder vi dog det mønster af baggrundsfaktorer, som viste sig i den skandinaviske forskning. Socioøkonomisk baggrund, social udsathed, etnicitet, kultur, samspil mellem køn, etnicitet og alder spiller således også væsentlige roller, når deltagelse i fritidslivet skal forklares uden for en skandinavisk kontekst. Børn med ringe socioøkonomisk baggrund og etnisk minoritetsbaggrund deltager i mindre grad end andre børn i organiserede fritidsaktiviteter. Økonomisk og socialt udsatte børn ser også ud til at have lidt vanskeligere ved at få deres sociale liv sammen med kammerater til at fungere, fordi de ofte af pladsmæssige eller kulturelle årsager ikke har

mulighed for at besøge og have besøg af deres venner hjemme. Til gengæld mødes de økonomisk udsatte og de etniske minoritetsbørn lidt oftere end andre børn omkring leg i det offentlige rum. Candappa & Igbinigie (2003) viste, at børn med flygtningebaggrund deltager mere i husarbejde og oftere passer deres små søskende end andre børn.

UDSATTE BØRNS OPLEVELSER OG VURDERINGER AF DERES FRITIDSLIV

Dette afsnit beskriver kvalitative undersøgelsesresultater, hvor børn, og i nogle tilfælde deres forældre, er blevet spurgt om, hvad organiserede og uorganiserede fritidsaktiviteter samt venskaber og netværk betyder/har betydet for deres opvækst, og hvilke barrierer der er/har været med til at begrænse deres fritidsliv.

Frirum, anerkendelse og netværk

I tilknytning til Socialministeriets projekt 'Kvalitet i anbringelsesarbejdet med børn og unge' har 39 tidligere anbragte, nu voksne, bidraget med deres erfaringer som anbragte og deres forslag til forbedringer af anbringelsessystemet. Uddrag af disse diskussioner er blevet samlet i bogen *TABUKA* (Nielsen, 2005).

Fritidsaktiviteter nævnes af de fleste tidligere anbragte som et af de vigtigste og mest entydigt positive elementer i deres opvækst. Det drejer sig både om individuelle aktiviteter og aktiviteter sammen med andre. Stort set alle de tidligere anbragte i undersøgelsen har deltaget i fritidsaktiviteter, som er blevet oplevet som særdeles gode og givende. Flere har oplevet personlig succes i deres fritidsaktivitet ved at kunne præstere noget på lige fod med andre børn og unge. Også oplevelsen af musik nævnes af flere som en mulighed for at få et indre rum, en måde at blive glad på, en måde at komme i kontakt med sig selv og sine følelser på, en måde at udtrykke sig på og en "*intens måde at flygte fra hverdagen på*" (ibid.). Bøger og læsning er også blevet brugt som åndehul i en belastet hverdag. Én nævner biblioteket som sit andet hjem, ikke fordi han læste så meget, men fordi man kunne være i fred. Dagbog, digte, computerspil og forskellige hobbyer er andre åndehuller for de tidligere anbragte.

Fritidsaktiviteterne har givet de anbragte børn mulighed for at komme ud af institutionen og plejefamilier til verden udenfor og møde mennesker, som ikke var knyttet til anbringelsesverdenen. Det gav mulighed for netværk, for rollemodeller. Der er kun en enkelt, der fortæller, at han ikke er blevet vel modtaget i et fritidstilbud. Fritidsaktiviteterne var for disse voksne tidligere anbragte et fristed, hvor børnene selv bestemte, hvor meget de ville fortælle om deres baggrund. Børnene var noget i kraft af fritidsaktiviteten, ikke som følge af deres baggrund. Fritidsaktiviteterne kunne være en kilde til status i forhold til kammerater og fritidsaktiviteter, som børnene delte med plejefamilien. Kunne hjælpe børnene med at falde til i plejefamilien. En tidligere anbragt fortæller desuden, at fritidsaktiviteter kunne være en måde at komme over savnet af forældrene på.

Inden anbringelsen var der for de fleste ikke menneskeligt og økonomisk overskud til at deltage i fritidsinteresser – mest fordi forældrene ikke havde menneskeligt og økonomisk overskud, men også fordi børnene varetog meget husarbejde i hjemmet. Desuden manglede børnene ofte viden om fritidstilbud i deres nærrområde (ibid.).

De tidligere anbragte børn er også blevet spurgt om personer (og dyr), der har betydet noget særligt for dem. Ofte er det familien, der i sidste ende har betydet mest på trods af de svigt, der har været fra forældrenes side. Både i barndommen, og efter at de tidligere anbragte er blevet voksne, er søskende en vigtig støtte. Derudover spiller venner, venners familie og enkelte andre voksne, som har taget dem til sig fordomsfrit, en vigtig rolle (ibid.).

I Warming (2005) fortæller 15 anbragte børn om deres generelle liv i en plejefamilie og her kommer fritiden ind som en arena, hvor plejeforældre og plejebarn kan nærme sig hinanden. Børnene udtaler, at gode plejeforældre er de, der involverer sig i børnenes fritidsliv, som laver fælles aktiviteter med deres plejebørn og som understøtter kammeratskabsrelationer. Mistrivsel i en plejefamilie kan omvendt ske der, hvor børnene er underlagt (for dem) uforståelige begrænsninger i fritiden, som gør det svært at gå til fritidsaktiviteter og være sammen med venner.

I Mehlbye & Jensen (2003) udtaler børnene, at fritidsinteresser og -aktiviteter meget handler om at kunne lave det, de er gode til og det, der er 'sejt' i kammeraternes øjne. På den måde adskiller de normale børns 'udbytte' af fritidsaktiviteter sig ikke meget fra de tidligere anbragte i TABUKA. Børn på Frederiksberg vil på den ene side gerne have voks-

ne i fritidstilbuddet, som de kan snakke med, men de vil også gerne have voksenfrie zoner, som de kan trække sig tilbage til.

Fundbergs (2003) svenske kvalitative undersøgelse af unge 15-21-årige indvandreres¹² oplevelse af egen idrætsdeltagelse viser, at disse unge oplever idrætten som en frizone, hvor baggrund opløses, samtidig med at de i nogle tilfælde oplever forskelsbehandling pga. deres etnicitet. De oplever dog idrætten som et sted, hvor de får mulighed for at skabe og forbedre deres egne vilkår, hvilket de ikke mener, at de i lige så høj grad har mulighed for uden for idrætten. De ser idrætten som deres chance.

Fritidslivets potentialer for flugtveje og frirum er også emnet for McNamees (2000) kvalitative undersøgelse af ikke-udsatte engelske pigers og drenges uorganiserede fritidsliv. McNamee beskriver børns strategier for at undslippe kontrol gennem computerspil, lytte til musik og læsning. Piger og drenge bruger nogle af de samme flugtveje, men i forskelligt omfang. Drenge ser ifølge denne undersøgelse mere fjernsyn og spiller flere computerspil, mens pigerne hører mere musik og læser mere. Pigerne bruger også shopping som 'flugt'. McNamee mener, at de rum, som piger bruger til at undslippe voksenkontrol, er mere socialt acceptable end drengenes. McNamee bruger Foucaults heterotopia-begreb til at beskrive de rum, børn skaber for sig selv i deres fritid. Heterotopia-begrebet beskriver et sted, der eksisterer som en lomme i normalverdenen, hvor regler og normer i normalverdenen er sat ud af spil eller vendt på hovedet. Der kan både være tale om konkrete steder som en biograf, en have, en kirkegård eller et skib eller mentale rum som den verden, der opstår, når man læser en bog, ser en film eller spiller et computerspil.

I Percys (2003) amerikanske undersøgelse af 20 børn i alderen 6-12 år med afroamerikansk eller latinamerikansk baggrund¹³ er fattige børn i et udsat byområde blevet bedt om at tage billeder af 'det, der var vigtigt for dem'. Her bliver venskaber trukket frem som en af de vigtigste ressourcer i børnenes liv. Venner er nogen, man kan stole på, som man kan have det sjovt sammen med, som kan hjælpe med problemer i hjemmet og i skolen, de kan hjælpe med lektier, og de kan holde på

12. 17 unge heraf syv piger og 10 drenge er blevet interviewet. De unge stammer fra Congo, Bosnien, Tyrkiet, Irak, Chile, Filipinerne og Grækenland og er selv indvandrede.

13. 20 børn i alderen 6-12 år med afroamerikansk eller latinamerikansk baggrund har deltaget i denne undersøgelse (Percy, 2003).

hemmeligheder. Ridge (2002) finder ligeledes, at venskaber kan beskytte mod vanskelige familieforhold, de kan være et værn mod kedsomhed og en mulighed for at få netværk til voksne uden for deres egen familie. Ridge finder en forskel på, hvordan piger og drenge vurderede venskaber. Piger var mere artikulerede om deres venskaber og så venner som fortrolige, som støtter og som alternativer til familien. Drenge så mere venskaber som en mulighed for at have det sjovt, men de var også opmærksomme på, at venskaber kunne beskytte mod mobning (Ridge, 2002).

Backett-Milburn et al. (2003) bekræfter i en skotsk kvalitativ undersøgelse, at sociale og kulturelle faktorer i fattige børns nærmiljø kan være med til at kompensere for materielle afsavn. At betydningen af sociale og kulturelle faktorer for børnene ofte overskygger negative virkninger af familiens økonomi, viser også den tidligere refererede undersøgelse af Espersen (2006). Børnene i Espersens undersøgelse beklager oftere manglende fælles aktiviteter sammen med familien end materielle afsavn.

De ovennævnte tekster viser, at børn og unge oplever, at fritidsaktiviteterne og venskaber kan give dem en række ressourcer og muligheder, som de kan bruge til at kompensere for opvækstvilkår, der ikke altid er lige gunstige. Børnene taler om muligheden for at opnå anerkendelse og succes i organiserede fritidsaktiviteter og om at lære sig selv at kende samt udtrykke sig selv fx ved at spille musik eller skrive digte. Både unge, der har været anbragt, og børn med etnisk minoritetsbaggrund taler om det befriende ved, at fritidsaktiviteten (for en tid) opløser ens baggrund og giver en identitet på lige fod med andre børn. De tidligere anbragte (nu voksne) i Nielsen (2005) taler også om muligheden for at få adgang til et netværk af børn og voksne uden for den institutionsverden, hvor deres liv ellers foregår, eller om muligheden for at blive integreret i en ny plejefamilie, fordi barnet deler interesser med familien. Mindre konkret taler børnene i de forskellige undersøgelser også om, at fritidsaktiviteter kunne kompensere for en hård eller voksenstyret hverdag ved at fungere som flugtvej og frirum.

Konflikter og barrierer i fritidslivet

Som det allerede burde fremgå af denne tekst, møder udsatte børn forskellige barrierer i forhold til at få et fritidsliv, der ligner andre børns eller bare i forhold til at få et fritidsliv, de selv er tilfredse med. Disse barrierer

opleves forskelligt, alt efter hvilke ressourcer det enkelte barn ellers har adgang til.

Følgende afsnit handler om de barrierer, som nogle børne- og ungdomsgrupper møder, når de ønsker at deltage i forskellige former for fritidsliv, og de strategier, som de og deres forældre udøver for at overkomme barriererne. Nogle af disse barrierer fremgår også af beskrivelserne side 27-39, men vil her blive kvalificeret af børnenes egne fortolkninger af barrierernes betydning.

Økonomiske begrænsninger kan begrænse børns fritidsliv

Økonomiske begrænsninger opleves både i danske, skandinaviske og angelsaksiske studier som en væsentlig begrænsning for udsatte børns deltagelse i fritidslivet. Sloth (2004) og Espersen (2006) nævner økonomien som en begrænsning for nogle af børnenes deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter. Det betyder dog ikke, at børnene i alle tilfælde må give afkald på at deltage. Nogle gange får de deres fritidsaktivitet betalt af kommunen, andre gange giver forældrene afkald på fx tandlægebesøg, tøj og egne fritidsaktiviteter for at kunne give børnene det, der regnes for et normalt børneliv med fritidsaktiviteter. Forældre med en god uddannelsesmæssig baggrund, et godt netværk eller mentalt overskud er bedre i stand til at håndtere den økonomiske knaphed (Espersen, 2006). Økonomiske begrænsninger sætter også barrierer op for børnenes uformelle fritidsliv sammen med andre børn, idet små boliger gør det vanskeligt at have kammerater med hjem. De udsatte børn møder derfor i højere grad end andre børn hinanden i det offentlige rum (Espersen 2006; Stefansen, 2004). For nogle af de lidt ældre børn kan det, at venskaber og kammeratskaber skabes og vedligeholdes i det offentlige rum, betyde, at økonomien i endnu højere grad sætter barrierer for deres deltagelse, idet det offentlige liv betyder flere udgifter til fx biografture og fastfood (Sloth, 2004; Espersen, 2006). Af Espersens og Sloths undersøgelser fremgår det dog, at en stor del af børnene ikke er klar over, hvor dårlig deres families økonomiske situation er. De beklager sig, som før skrevet, mere over mangel på tid og manglende fælles aktiviteter i familien. Større børn mærker oftere end små børn, at de må undlade at deltage i de samme ting som kammerater pga. økonomisk knaphed. Det har dog meget at gøre med fritidsnormerne i den venskabsgruppe, de deltager i.

I den før refererede undersøgelse af Warming (2005) spiller økonomi og forbrug også en rolle, idet det at være med på moden, ad-

gang til mobiltelefon og internet og at have råd til særlige fritidsaktiviteter spiller en rolle for børnenes sociale integration. Nogle anbragte børn oplever økonomien som en begrænsende faktor, mens andre anbragte børn oplever, at deres økonomiske råderum udvides, efter at de er flyttet fra deres biologiske familie.

Hvis deltagelse i fritidsaktiviteter indebærer transport, kan forældres manglende muligheder for at transportere deres børn og manglende offentlige transportmuligheder også være med til at begrænse børnenes deltagelse i fritidslivet. I Davis & Ridges studie (1997) af 95 fattige børn på landet i det sydlige England er børnene blevet interviewet om deres erfaringer med muligheder for at lege, være med i kammeratskabsgruppen, om transportvanskeligheder, om tilbud af klubber og fritidsaktiviteter i området, og hvordan de indgår i det sociale liv på landet. Jo ældre børnene er, desto større problemer oplever de med manglende transportmuligheder, der giver dem problemer med at deltage i organiserede fritidsaktiviteter og opretholde venskaber. De ældste børn i undersøgelsen (14-15 år) oplever også i højere grad end de yngre børn konflikter med andre befolkningsgrupper i området, fordi de samler sig i grupper fx på gadehjørner og ved buskure. Børnene i denne undersøgelse oplevede ligesom nogle af børnene i Sloth (2004) og Espersen (2006), at udgifter til udstyr (og uniformer) begrænsede deres muligheder for at deltage i fritidsaktiviteter. Fattigdomsproblemerne for børnene på landet får en ekstra dimension, fordi deres fattigdom er mere skjult og uden for politisk synsvinkel, hvilket gør, at der generelt ikke tilføres ressourcer til at sørge for services og fritidsaktiviteter i området.

Fattigdom og som konsekvens heraf manglende mulighed for at deltage i organiserede fritidsaktiviteter, mangel på transportmuligheder, hyppige flytninger, manglende adgang til telefon og familiens boligstandard er også i Roker (1998) og Ridge (2002) med til at begrænse børns fritidsliv, hvilket giver sig udtryk i vanskeligheder med at opretholde venskaber og socialt netværk, involvering i kriminalitet samt udbredt kedsomhed og stort tv-forbrug (Roker, 1998; Ridge, 2002).

Karakteren af nærområdet og områdets fritidstilbud kan begrænse børns fritidsliv

Outley & Floyd (2002) har i deres kvalitative studie spurgt 43 børn fra et boligområde i Texas om, hvordan deres forældre søger at strukturere deres fritid for at beskytte dem mod et hårdt kvarter og dårlige kammera-

ter og give dem adgang til et bedre netværk og meningsfulde fritidsaktiviteter. Børnene lever oftest med enlige mødre, men har i mange tilfælde et bredere slægtsnetværk, som udnyttes til at erstatte forældrenes opsyn og til at arrangere fritidsaktiviteter, når forældrene er på arbejde og ikke kan tage hånd om børnene. Slægtsnetværket giver børnene adgang til et netværk uden for deres fattige boligområde og dermed måske adgang til en social kapital, som de ikke kan få derhjemme. Hovedparten af børnene i undersøgelsen er med i en eller flere former for organiseret fritidsaktivitet, som oftest er gratis, men som også lider af mangel på ressourcer. For at beskytte børnene mod kvarteret og for at komme om ved utilstrækkelige fritidsmuligheder sørger nogle forældre selv for at arrangere fritidsaktiviteter i private klubber, hvor de kan udvælge de kammerater, som de synes, er gode for deres børn. Har forældrene ikke mulighed for selv at være til stede eller trække på netværket, er der flere forældre, der forbyder børnene at bevæge sig uden for hjemmet.

Et irsk studie (Daly & Leonard, 2002) af fattige børn i store familier viser en gruppe børn med et forholdsvist begrænset og passivt fritidsliv. Kun to ud af 28 børn deltager i organiserede fritidsaktiviteter, og i resten af fritiden går hovedparten af tiden med at se tv. Dog angiver halvdelen, at de om aftenen er ude at lege, og halvdelen af drengene angiver, at de i weekenden spiller bold i parken eller på gaden. Pigernes fritidsliv er mindre aktivt. Børnene nævner svømning, bowling og at tage på ferie som aktiviteter, som de gerne vil, men må afholde sig fra pga. mangel på penge. Børnene angiver, at der i deres kvarter ikke er tilbud om aktiviteter, som de kunne få gratis adgang til, selvom forskerne ved, at sådanne aktiviteter findes. Forskerne angiver derfor, at frygt og manglende overskud er med til at begrænse disse børns fritidsliv.

Dette studie viser en børnegruppe, der pga. fattigdom og mobning føler sig isoleret fra kammeratskabsgrupper og pga. frygt for mobning, vold og narko i deres kvarter søger væk fra det offentlige rum og hellere trækker på familie end på venner, når de har problemer. I forlængelse af Outley & Floyds studie viser Daly & Leonard, at fattigdom og det at leve i et fattigt kvarter præget af kriminalitet og manglende muligheder kan betyde, at børn oplever, at deres forældre begrænser deres fritidsliv, men kan også betyde, at børnene selv trækker sig fra det offentlige rum og fritidslivet med kammerater. At børns fritid begrænses af kriminalitet og utryghed i nørområdet, bekræftes af to andre kvalitative

undersøgelser af børn i økonomisk dårligt stillede familier i Storbritannien (Roker, 1998; Ridge, 2002).

Nogle minoritetsforældre ønsker at beskytte deres børn mod påvirkning fra majoritetssamfundet

I Tirone & Pedlars kvalitative studie af sydøstasiatiske unges fritidserfaringer (2000) er et beskyttelsesperspektiv også centralt, men fra en lidt anden vinkel. Her er det ikke fattigdom og kriminalitet, som de unge skal beskyttes imod, men kulturelle påvirkninger fra et majoritetssamfunds normer for ungdoms- og fritidsliv. I dette studie er det ikke kun forældre, der ønsker at beskytte deres børn, men også unge, der ønsker at bevare deres kulturelle identitet, samtidig med at de i større eller mindre grad indoptager elementer af en canadisk ungdomskultur.

15 unge i alderen 15-22 år, som er opvokset i Canada som børn af immigranter fra Sydøstasien, er blevet interviewet om, hvad de laver i deres fritid, hvordan fritidslivet bidrager til deres identitetsudvikling, og om hvorvidt de i deres fritidsliv oplever balance eller konflikt mellem majoritetssamfundets normer og muligheder på den ene side og minoritetssamfundets normer på den anden side.

Nogle unge angiver, at de i det store og hele oplever at kunne balancere mellem de to kulturer i deres fritid, og at de har mulighed for at vælge det bedste fra begge verdener. Andre unge oplevede barrierer i forhold til deltagelse i et fritidsliv, enten fordi forældrene forhindrede dem i at deltage, eller fordi de blev mødt af fordomme, intolerance eller strukturelle forhindringer i majoritetssamfundet, når de forsøgte at deltage. De unge, der oplevede balance mellem majoritetssamfund og minoritetssamfund, befandt sig på et bredt kontinuum gående fra fuld integration i majoritetssamfundet til sporadisk kontakt med majoritetssamfundets ungdomsliv. Det at opleve henholdsvis balance eller konflikt er altså ikke et udtryk for, hvor integreret man er, men mere et udtryk for, om der er overensstemmelse mellem ønsker og muligheder. De unge, der oplevede et konfliktfrit fritidsliv, der lignede majoritetsunges, havde forhandlet sig til tilladelser med deres forældre mod til gengæld at lade elementer af deres minoritetskultur indgå i fritidslivet. Konflikterne, som nogle unge oplevede, handlede oftere om deltagelse i det sociale fritidsliv end om organiserede fritidsaktiviteter, som kunne legitimeres i forhold til skole eller sundhed. Pigerne oplevede flere konflikter med forældre om musik, tøj og adfærd end drengene. Selvom samspillet mellem minori-

tetsgrupper og majoritetssamfundet givetvis er anderledes i Canada end i de skandinaviske lande,¹⁴ kan de unges strategier til at mestre balancen mellem minoritets- og majoritetskultur genfindes i Dahl & Jakobsens litteraturstudie (2005) af køn, etnicitet og integration. Også her indgår kulturforhandlinger med forældrene i minoritetsunges (pigens) strategier for at opnå frihed i uddannelsessystemet og i fritidslivet.

Opsamling på 'Børns oplevelser og vurderinger af fritidslivets muligheder og begrænsninger'

De kvalitative studier, der her er refereret, viser en række dilemmaer, som udsatte børn oplever i deres fritid og hverdagsliv. På den ene side repræsenterer fritidslivet muligheder og ressourcer i børnenes liv. Deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter kan for det udsatte barn give mulighed for at opnå anerkendelse, de kan udgøre et frirum, hvor problemer glemmes, og hvor identiteter som fx 'anbragt barn' og 'ung med indvandrerbaggrund' for en tid afløses af en identitet som fodboldspiller, spejder eller guitarspiller. Uorganiserede fritidsaktiviteter kan ligeledes være et åndehul og en mulighed for at udtrykke sig selv og lære sig selv at kende. Venskaber kan udgøre bolværk mod familieproblemer, skoleproblemer eller mobning. På den anden side er de unges adgang til fritidsaktiviteter begrænset af økonomi, transportproblemer og mangel på attraktive fritidsmuligheder i nærområdet. Nogle gange er det forældrenes manglende overskud til at støtte børnene i deres fritidsliv, eller forældrenes kontrol af børnenes fritidsliv (fx for at beskytte barnet mod egen eller andres kriminalitet og mod kulturel påvirkning), der begrænser barnets udfoldelse i fritiden. Endelig viser flere forskningsresultater, at udsatte børn i nogle tilfælde trækker sig fra et aktivt fritidsliv, enten fordi de møder fordomme og diskrimination, eller fordi deres nærområde opleves som farligt og utrygt.

14. Etniske minoritetsgrupper har en væsentlig bedre tilknytning til arbejdsmarkedet i Canada, og Canada definerer sig i højere grad end de skandinaviske lande som et indvandringsland, hvilket bevirker, at minoritetsgrupper generelt har højere status i Canada end i de skandinaviske lande (Hansen et al., 2004).

SAMMENHÆNGE MELLEM FRITIDSLIV OG UDSATTE BØRNS UDVIKLING

Dette afsnit refererer forskning, der bruger elementer i udsatte børns fritidsliv som baggrundsfaktorer til at forklare børnenes udvikling på kort og lang sigt. Den refererede forskning peger i mange retninger, idet den dels inddrager mange forskellige elementer af fritidslivet, dels bruger disse elementer til at forklare meget forskellige og ikke umiddelbart sammenlignelige aspekter ved børnenes udvikling. De afhængige udviklingsfaktorer er fx skolepræstationer og tilknytning til skolen, børnenes selvopfattelse og selvtillid, børnenes adfærd, karakteren af børnenes kammeratskabsnetværk, børnenes psykiske helbred, misbrug og kriminalitet. De dele af fritidslivet, som her bruges som forklarende faktorer, er fx sport, klubaktivitet (fx spejder), musikudøvelse, teaterspil, kirkegang, læsning, venskaber, netværk med voksne uden for familien og tv. Dette afsnit er opdelt i ét, der omhandler udsatte børn generelt, og ét, der specifikt omhandler anbragte børn.

Kan fritidsaktiviteter og socialt netværk øge udsatte børns trivsel på kort og lang sigt?

Emmy Werner og Ruth Smiths klassiske forløbsundersøgelse af udsatte grupper på Hawaii

Emmy Werner og hendes forskningsgruppes klassiske forløbsundersøgelse om ekstremt socialt udsatte børns udvikling er blevet brugt som det forskningsmæssige udgangspunkt for dette litteraturstudie (bilag 1 i Socialforskningsinstituttets tilbud på forskningsprojekt om udsatte børns fritid). Det giver derfor god mening at starte med Werners forskning, som mere end noget andet forskningsprojekt har været teoriudviklende om beskyttelsesfaktorer i børns opvækst. Werner & Smith har fulgt en kohorte født i 1955 på Kauai, en ø i øgruppen Hawaii, fra de blev født, til de ved sidste interviewrunde i 1995 var fyldt 40 år. Ud af de oprindelige 698 deltagere i undersøgelsen var der ved sidste interviewrunde 489 tilbage. Deltagerne i undersøgelsen er vokset op i en urolig tid præget af økonomisk omskiftelighed, opløsning af familiemønstre, udbredelse af misbrugsproblemer og kriminalitet på øen. I 10-årsalderen blev 55 pct. af deltagerne vurderet til at leve i familier med lav socioøkonomisk status (Werner & Smith, 2001).

Werner & Smith finder, at de børn, nu voksne, der i 40-årsalderen havde klaret sig godt eller bedre, end man skulle forvente ud fra deres opvækstvilkår, ofte havde fået følelsesmæssig støtte af familie-medlemmer uden for kernefamilien, af venner eller af andre omsorgsfulde voksne uden for familien, fx i fritidsaktiviteter. De var også oftere dyrkere af en religion, der krævede aktiv deltagelse af dem og indebar social integration i et trossamfund (Werner & Smith, 2001). Desuden fandt Werner & Smith, at deltagelse i husarbejdet var med til at forbedre deltagerens mentale helbredstilstand (Werner & Smith, 1992). I opfølgingsundersøgelsen, gennemført da de udsatte børn var blevet 40 år, viser Werner, at et godt fritidsliv og en god integration i det civile samfund har større betydning for udsatte børns evne til at overkomme dårlige odds¹⁵ end professionelle indsatser såsom foranstaltninger, terapi mv. (Werner & Smith, 2001).

Skyldes en positiv udvikling hos børn og unge fritidsaktiviteterne eller netværket?

Emmy Werner m.fl. er udgangspunkt for meget af den forskning, der ser på sammenhænge mellem fritidsaktiviteter og børns trivsel på kort og langt sigt. En anden forsker, der optræder hyppigt, når det drejer sig om fritidsaktiviteter som en beskyttelsesfaktor og ressource i udsatte børn/unges liv, er Joseph L. Mahoney. Mahoney & Cairns (1997) viser ved hjælp af et forløbsstudie af 392 unge i alderen 12-17 år, at amerikanske højrisikounges,¹⁶ der deltager i fritidsaktiviteter på skolen,¹⁷ i mindre grad end andre højrisikounges dropper ud af skolen. Studiet viser også, at de unge i højrisikogruppen har større positivt udbytte af at deltage i fritidsaktiviteterne end andre unge. Fritidsaktiviteternes positive indflydelse på skolegangen forklares med, at eleven får en positiv adgangsvej til skolen ved at få succes i aktiviteter, som ikke direkte har med lektier at gøre, men som alligevel associeres med skolen.

I et senere studie (Mahoney, 2000)¹⁸ af 695 unge piger og drenge, viser Mahoney, at effekten af fritidsaktiviteterne på risikounges skolefrafald og kriminalitetshyppighed delvist var betinget af, at den unge

15. Ved fx at opnå en uddannelse, opnå et job og en stabil familie, undgå kriminalitet og misbrug.

16. Defineret som unge med problemadfærd og økonomiske problemer.

17. Såkaldte 'extracurricular activities'.

18. Bygger delvist på samme forløbsdatasæt som Mahoney og Cairns (1997).

havde en kammeratskabsgruppe, hvor hovedparten også deltog i fritidsaktiviteterne på skolen. Den isolerede effekt af individets egen deltagelse var forholdsvis lille. Mahoney finder altså, at den sociale kontekst, som fritidsaktiviteterne foregår i, spiller en større rolle end selve aktiviteterne. Mahoney påpeger dog, at man ikke ud fra dette studie kan afgøre, om deltagelsen i fritidsaktiviteterne er symptom på eller årsag til, at en kammeratskabsgruppe udvikler sig positivt (Mahoney, 2000).

Prelow & Loukas (2003) bygger blandt andet på Mahoney i deres studie af 549 10-14-årige med latinamerikansk baggrund. Studiet undersøger effekten af kumulative risikofaktorer samt af ressourcer og beskyttende faktorer på matematik- og sprogfærdigheder samt skoleproblemer. Studiet viser, at jo flere risikofaktorer barnet er udsat for, desto dårligere bliver dets skolepræstationer, og desto flere adfærdsproblemer har barnet. Mødres overvågning, mødres hjælp med lektier, barnets socio-emotionelle kompetencer og barnets involvering i fritidsaktiviteter på og uden for skolen (sport, kunst og musik, elevråd) var med til at begrænse effekten af risikofaktorerne. Fritidsaktiviteternes effekt forklares med, at børnene får en større tilknytning til skolen. Fritidsaktiviteterne havde en signifikant positiv sammenhæng med akademisk involvering og score i matematikprøve. Deltagelse i fritidsaktiviteter havde dog en signifikant negativ sammenhæng med drenges skoleadfærdsproblemer (snyd med lektier og i test), mens det ikke var relateret til pigers skoleadfærdsproblemer. Prelow & Loukas anbefaler, med henvisning til Mahoney (2000), at lade kammeratskab indgå som kontrolfaktor i andre studier, der undersøger effekten af fritidsaktiviteter.

Også Posner & Vandell (1999) undersøger i et forløbsstudie sammenhænge mellem på den ene side trivsel i skolen og adfærd og på den anden side deltagelse i aktiviteter efter skoletid for 194 fattige hvide og sorte børn, fra de er 9 til 12 år gamle. Studiet viser, at køn, race, familiestruktur, alder og deltagelse i 'formelle efter-skole-programmer'¹⁹ har betydning for, hvad børnene foretager sig i deres fritid. Disse organiserede og uorganiserede fritidsaktiviteter er igen forbundet med børnenes skolepræstationer og deres adfærdsmæssige tilpasning over tid. I forhold til sammenhængen mellem fritidsaktiviteter og børnenes adfærds- og skolemæssige tilpasning testes både, om børns tilpasning i 3. klasse er forbundet med børnenes deltagelse i fritidsaktiviteter i 5. klasse, og om

19. Pasningsordning, kan måske sammenlignes med SFO.

deres kumulative deltagelse i fritidsaktiviteter mellem 3. og 5. klasse er forbundet med deres tilpasning i 5. klasse. Forskerne finder, for både sorte og hvide børn, at en god tilpasning i skolen i 3. klasse er forbundet med deltagelse i flere organiserede fritidsaktiviteter og mindre deltagelse i uovervågede aktiviteter. Der er dog forskel på sorte og hvide børn, idet der for sorte børn er en negativ sammenhæng mellem tilpasning og deltagelse i sport med træner, således at sorte børn med adfærdsproblemer i højere grad end andre sorte børn dyrker sport. Posner & Vandell (1999) forklarer forsøgsvis dette resultat med læreres evt. lavere forventninger til sorte sportsudøvende børn, eller med at børnene har for pressede tidskemaer til at gøre noget ved skolearbejdet. For hvide børn er der ikke samme sammenhæng. Posner & Vandell (1999) finder en positiv effekt på skolegangen af at socialisere med venner for de sorte børn. Specielt synes børnene at drage fordel af tilstedeværelsen af voksne uden for deres eget hjem.²⁰ I det følgende refereres til Eitle & Eitle (2002), som også finder en negativ sammenhæng mellem sorte drenges sportsudøvelse og deres skolepræstationer og adfærd. Her tages en diskussion af mulige forklaringer på denne sammenhæng op igen.

Quane & Rankin (2006)²¹ viser, ligesom Mahoney & Cairns (1997), Prelow & Loukas (2003) og Posner & Vandell (1999), at deltagelse i forskellige former for fritidstilbud kan have en positiv effekt på fattige børns trivsel. Her har forskerne set på 11-16-årige børns selvopfattelse, deres skoleinteresse og forventninger til uddannelse. Deltagelse i lokalt baserede organisationer var forbundet med at have flere prosociale venner, men studiet kan ikke afgøre, om de prosociale deltagere inviterer/tiltrækker andre prosociale deltagere, og om effekten dermed skabes uden for organisationskonteksten. Gennem deltagelse forbindes børnene med andre prosociale børn i kvarteret, men det er kammeraterne i skolen, der har størst betydning for skoleinteresse (Quane & Rankin, 2006).

20. Det er svært at se, om de har fået fat i sammenlignelige grupper af børn, idet der er et stort bortfald og en skæv udvælgelsesmetode, se s. 870. Efter-skole-programmerne er organiseret enten af skolen (85 pct.), af kirken (5 børn) eller af et par foreninger i lokalområdet. Der sker visse ændringer i børnenes deltagelsesmønstre i undersøgelsesperioden, idet mange af børnene, som tidligere er blevet transporteret fra det fattige og kriminelle område til middelklasseskoler i omegnen, nu overføres til lokale skoler og i stedet tilbydes plads i efterskoleprogram.

21. Bygger på spørgeskemaer fra 383 afroamerikanske mødre og deres børn fra et fattigt byområde i Chicago og en kontrolgruppe på 163 også afroamerikanske mødre og deres børn fra et ikke-fattigt område.

Criss et al. (2002) viser i et kvantitativt studie af 585 børn i 5-årsalderen, at venskab og accept blandt kammerater har en modererende effekt på svære familieforhold. Undersøgelsen bruger data om familieforhold som uafhængig faktor til at forklare mindre børns udadvendte adfærd, som den rapporteres af lærere, og kontrollerer for børns selvrapporterede venskaber og kammeratskabsrelationer. Ved virkeligt gode kammeratskabsrelationer var svære familieforhold ikke længere signifikant forbundet med børnenes adfærdsproblemer. Der var ikke nogen effekt ved at kontrollere for køn, etnicitet, eller hvorvidt vennerne var aggressive. Det ser ud til, at accept i en større kammeratskabsgruppe virker som en bedre beskyttelsesfaktor end tætte venskaber med et eller få andre børn. Der kan være tale om, at barnet gennem sine kammerater kommer i kontakt med forældre til de andre børn, som viser andre måder at være familie på og yder barnet noget af den omsorg og opmærksomhed, som det måske ikke får i sit eget hjem (Criss et al., 2002).

Studierne af udsatte børns fritidsliv kan suppleres med et par resultater fra forskning i sammenhænge mellem ikke-udsatte børns fritidsliv og deres trivsel. Således viser Fletcher et al. (2003), at børn, der fx går til spejder, får højere karakterer og bliver vurderet højere akademisk af deres lærere. De får ikke nødvendigvis højere karakterer, men lærerne opfattede dem som mere tilpassede i forhold til skolens mål og forventninger. Større sportsdeltagelse er i denne undersøgelse forbundet med større social modenhed, men ikke med skolepræstationer (Fletcher et al., 2003).

Mchale et al. (2001) viser, at den sociale kontekst og hvorvidt børn i forvejen er veltilpassede, har større virkning end aktiviteterne i sig selv på børnenes tilpasning. Der er dog enkelte undtagelser, idet læsning korrelerer med tilstedeværelsen af depression; hobbyer og sport med positiv personlig udvikling, mens udendørs leg og at hænge ud er negativt forbundet med tilpasning.

Gilman (2001) er endnu et eksempel på et studie, der undersøger sammenhænge mellem ikke-udsatte unges deltagelse i fritidsaktiviteter og (her) deres prosociale udvikling. Gilman finder kun en meget svag sammenhæng. Ligesom i flere af de tidligere studier har tilfredsheden med venner og familie større sammenhæng med deres prosociale udvikling end deres deltagelse i fritidsaktiviteter. Fritidsaktiviteter har dog her en sammenhæng med de unges skoletilfredshed. Det er ret overraskende for forfatteren, at de studerende, der rapporterer højeste grad af prosociale

dispositioner, ikke var dem, der deltog i flest fritidsaktiviteter. Dette forklares med, at ikke alle fritidsaktiviteter giver samme effekt. Aktiviteter, der fordrer og udvikler sociale kompetencer, giver andre effekter end individuelle aktiviteter.

Som det er fremgået, viser flere studier en positiv virkning af at deltage i fritidsaktiviteter for udsatte børn og unge. Det er i flere tilfælde vanskeligt at adskille virkningen af fritidsaktiviteterne fra den sociale kontekst, som fritidsaktiviteterne foregår i, og den sociale kontekst, som de udsatte børn og unge ellers befinder sig i. Både forskning i udsatte og ikke-udsatte børn viser, at den sociale kontekst (venner og netværk) i flere tilfælde har større betydning end fritidsaktiviteterne i sig selv. Derudover viser Posner & Vandell (1999), at bagvedliggende strukturer er med til at bestemme, om forskellige befolkningsgrupper i et land har fordel af at deltage i fritidsaktiviteter. Posner & Vandell viser således, at sportsdeltagelse ikke nødvendigvis er en fordel for sorte amerikanske børn, hvilket kan skyldes, at sorte børn i højere grad end hvide børn ser sport som et alternativ til uddannelse (se Eitle & Eitle, 2002, i det følgende). Det kan dog også skyldes, som Posner & Vandell selv foreslår, at lærere har lavere forventninger til sportsudøvende sorte børn, eller at sportsdeltagelsen tager tid fra skolearbejdet. Studiet viser, ligesom Eitle & Eitle (2002) i det følgende, at de eventuelle fordele af at deltage i fritidsaktiviteter kan afhænge af, hvordan fritidsaktiviteterne fordeler sig i et forestillet prestigehierarki. Nogle sportsgrene og fritidsaktiviteter er på forhånd forbundet med bestemte befolkningsgrupper og sociale klasser og giver måske derfor ikke adgang til det samme netværk og den samme sociale og kulturelle kapital. Kapitalbegrebet synes at være et vigtigt begreb i forskningen i fritidsaktivitet og social integration. I det følgende skal vi se et eksempel på forskning der har kulturel og social kapital som teoretisk omdrejningspunkt.

Fritidsaktiviteter som kulturel kapital

Også Dumais (2006a, 2006b) ønsker at undersøge, hvorvidt deltagelse i forskellige former for fritidsaktiviteter har en gavnlig virkning for børn fra forskellige socioøkonomiske grupper. Med udgangspunkt i Bourdieus teori om kulturel reproduktion undersøger Dumais (2006a), om børn, der deltager i fritidsaktiviteter, der kan siges at bibringe dem kulturel kapital, klarer sig bedre i skolen end andre børn. Desuden, stadig med udgangspunkt i en diskussion af Bourdieus teori, ønsker Dumais at un-

dersøge, om en evt. sammenhæng mellem fritidsaktiviteter og skoletilpasning kan understøtte en teori om social reproduktion, således at de øvre socioøkonomiske grupper får størst udbytte af deres fritidsaktiviteter, eller om der omvendt er grundlag for en teori om social mobilitet, således at børn med lav socioøkonomisk baggrund har størst udbytte af at deltage i de kulturelle fritidsaktiviteter. Der bygges på data fra 'the Early Childhood Longitudinal Study 1998-1999', der følger en kohorte af børn fra børnehaven til 5. klasse. Der er 17.212 respondenter eller cases i undersøgelsen, der bygger på interview med børn i de tidlige skoleår samt deres forældre og lærere. Man har udelukkende set på elever fra offentlige skoler. Dumais (2006a) viser, at børns deltagelse i kulturelle aktiviteter (musikundervisning, dans, drama, kunst (art), håndarbejde eller ikke-engelsk sprogundervisning, teaterforestillinger, museumsbesøg, koncerter) har en positiv betydning for læreres vurderinger af elevernes sprog- og matematikkundskaber. Det gælder dog kun for børn med lav socioøkonomisk baggrund, som dog samtidig er den gruppe, der deltager mindst i de kulturelle aktiviteter.

Den kulturelle kapital er bestemt ud fra, hvor mange af disse aktiviteter et barn har været med til. De færreste af børnene har deltaget i gentagede aktiviteter, som man kunne kalde egentlige organiserede fritidsaktiviteter.

Indholdet og konklusionerne i Dumais (2006b) ligner Dumais (2006a) med den undtagelse, at forskeren, for at tilpasse problemstillingen til en amerikansk kontekst, har udvidet fritidsaktivetsbegrebet til at inkludere andre former for fritidsaktiviteter end de kulturelle. Dumais argumenterer for, at classeskellene i USA ikke er så skarpe som i Bourdieus Frankrig, og at skolelærere i USA ikke tilhører en overklasse, men snarere en lavere middelklasse. Derfor giver det måske ikke så meget afkast i en amerikansk kontekst at deltage i finkulturelle overklasseaktiviteter. Dumais har derfor inkluderet mindre prestigeorienterede aktiviteter som sport og spejderaktiviteter, som i højere grad er netværksskabende end finkulturelle. Derved får hun mulighed for at inddrage både det kulturelle og det sociale kapitalbegreb. Der arbejdes med samme datamateriale og samme teoretisk udgangspunkt som i Dumais (2006a). Stikprøvestørrelsen, efter at missing og visse etniske grupper er frasorteret, er 5.696.

Dumais (2006b) viser, som forventet, højest deltagelse i alle aktiviteter for de børn med højest socioøkonomisk status. Mht. race er de

hvide mest aktive, fulgt af sorte. Mindst aktive er de latinamerikanske børn. Der er også kønsforskelle. Piger går således hyppigere til dans, musik, udførende kunst og andre kunsttimer, mens drengene oftere går til sport. Piger og drenge går i næsten lige høj grad i klub, fx spejder.

Dumais finder ikke belæg for, at det giver større fordele at gå til finkulturelle aktiviteter frem for mere folkelige aktiviteter, og hun finder ligesom i Dumais (2006a), at børn med lav socioøkonomisk baggrund har lidt større fordel af at deltage end børn med høj socioøkonomisk baggrund. Til gengæld finder hun, at antallet af aktiviteter har en betydning for, om lærerne giver en positiv vurdering af eleverne i matematik, og om de får en højere test-score i læsning. Grunden til, at børnene klarer sig bedre i en læsetest, men ikke i en matematiktest, kan ifølge Dumais være, at forældre, der sender deres børn til aktiviteter, også læser højt for dem. Der kan også være en netværkseffekt gennem forældredeltagelse, således at forældrene med lav socioøkonomisk baggrund får netværk til forældre med høj socioøkonomisk baggrund og derigennem får social kapital, der kan hjælpe deres børn. Netværkseffekten kan dog også være direkte gennem børnene, der får kontakt til børn fra andre socioøkonomiske grupper. Alt i alt viser studiet en forholdsvis lille effekt af aktiviteterne på skolepræstationerne (Dumais, 2006b).

Idrætsudøvelse forbindes med både positive og negative effekter

McHale et al. (2005) undersøger tilpasningsmønstre hos 423 mellemskolebørn (9-12 år) fra fattige byområder som en funktion af deres deltagelse på organiserede sportshold. Børnene har selv rapporteret deres involvering i sport, deres selvværd, deres kriminalitetsovertrædelser og deres brug af stoffer, mens lærere har rapporteret om deres sociale kompetencer, deres generthed og aggression. De sportsinvolverede unge bliver af lærerne karakteriseret som mere socialt kompetente, mindre sky og ikke mere aggressive end børn, der ikke deltager i organiseret sport. De sportsinvolverede børn har erfaringer med lidt flere kriminelle aktiviteter, men har i mindre grad prøvet hash.

Der er klare kønsforskelle i sportsdeltagelsen, idet piger er meget mindre aktive end drenge. Det er ikke muligt ud fra data at afgøre, om hønen eller ægget kommer først – altså om det er de tilfredse, glade og åbne børn, der deltager i sport, mens de andre opgiver eller aldrig starter.

Eitle & Eitle (2002) bruger ligesom Dumais (2006a, 2006b) kulturel kapital i deres analyse af sammenhænge mellem deltagelse på for-

skellige sportshold på amerikanske highschools og præstationer i skolen. I studiet indgår 4.930 14-15-årige sorte og hvide elever med forskellig socioøkonomisk baggrund. I studiet bruges kulturel kapital dels som baggrundsvariabel, der skal forklare, hvilke unge der dyrker forskellige sportsgrene, dels som afhængig faktor, der søges forklaret af deltagelse på et sportshold. Eitle & Eitle finder, at sorte drenge/unge mænd oftere deltager i sport end hvide drenge/unge mænd, og at deltagerne i sportsgrenene amerikansk fodbold og basketball havde svagere skolefærdigheder og kom fra hjem med dårligere uddannelsesbaggrund, end de der ikke deltog. Det gjorde sig især gældende for sorte drenge/unge mænd. Deltagelsen i basketball og amerikansk fodbold havde samtidig enten en negativ eller ingen betydning for de deltagendes skolefærdigheder. Deltagelse i andre sportsgrene havde en positiv indflydelse på hvides karakterer, men en negativ indflydelse på sortes karakterer. Eitle & Eitle konkluderer, at deltagelse i specielt 'arbejderklasesportsgrenene' på længere sigt medfører et lavere kapitaludbytte.

Eitle & Eitle (2002) er et eksempel på forskning, der er foretaget i en meget specifik kulturel kontekst og ikke lader sig overføre til andre kontekster, hvor forskellige sportsgrene indgår i andre hierarkier af symbolsk betydning og status. Undersøgelsen kan dog eventuelt bruges til at vise, at det kan have en betydning, hvorvidt sportsdeltagelse eller anden deltagelse i fritidsaktiviteter medfører, at man får adgang til et 'socialt bedre netværk', eller i stedet medfører netværk med unge/børn, der har få ressourcer.

Sammenhæng mellem anbragte børns fritidsliv og udvikling

Der er fundet meget lidt litteratur, der behandler effekter af anbragte børns fritid. I det følgende refereres til et norsk studie, et irsk og til to amerikanske undersøgelser.

Säfvenbom har i et Ph.d.-projekt undersøgt fritidslivet for anbragte unge på en norsk døgninstitution og sammenlignet de anbragte unges fritid med en kontrolgruppe af ikke-anbragte unge. Studiet bygger på 20 anbragte og 27 ikke-anbragte unge i alderen 14-18 år (65 pct. drenge). I løbet af en uge blev de 30 gange bedt om at udfylde det samme spørgeskema om, hvad de lavede på et givent tidspunkt, hvem de var sammen med, hvor de opholdt sig, og om de kunne tænke sig at lave pågældende aktivitet oftere eller sjældnere. De unge havde i den pågældende uge båret et ur, der et tilfældigt antal gange i løbet af dagen afgav

en bilyd, som angav, at de skulle udfylde et af spørgeskemaerne. De unges aktiviteter er efterfølgende blevet grupperet i 1) 'selvinvolverende aktiviteter', som var aktiviteter, der krævede individuel indsats eller selvinvolvering (fx lektier, læsning, dyrkning af hobbyer og intentionel fysisk aktivitet), 2) 'passivt modtagende aktiviteter' (fx tv eller socialisere med venner) og 3) 'rutineaktiviteter' (fx spisning, obligatoriske opgaver og transport).

Studiet viste bl.a., at begge grupper i deres fritid var mere tilfredse med at være sammen med venner frem for at være alene eller sammen med voksne. Begge grupper var også mere tilfredse med at være i det offentlige rum i deres fritid frem for at være i den private sfære. De unge anbragte ønskede at deltage mere i selvinvolverende aktiviteter, hvilket kunne skyldes, at de ikke i så høj grad som de ikke-anbragte deltog i sådanne aktiviteter.

De unge anbragte foretrak dog i mindre grad end de ikke-anbragte at lave aktiviteter sammen med venner, og det betød mindre for dem, hvorvidt aktiviteterne foregik i det offentlige eller det private rum. En nærmere analyse viste, at de unge anbragte, når det kom til selvinvolverende aktiviteter, fandt disse aktiviteter mere meningsfulde, når de foregik sammen med voksne socialarbejdere, end når de foregik sammen med venner. Säfvenbom argumenterer på baggrund af sit studie for, at socialarbejderen med fordel kan arbejde med anbragte unges fritidsliv for at skabe trivsel og gøre dem i stand til at klare sig i samfundet (Säfvenbom & Sandahl, 2000).

I modsætning til Säfvenbom argumenteres der i det irske studie (Gilligan, 1999) for, at det er et mål i sig selv, at anbragte børn får et fritidsliv uden for deres institution. Ifølge Gilligan har anbragte børn behov for at føle sig normale uden for en terapeutisk og pædagogisk sammenhæng, og han argumenterer for, at organiserede fritidsaktiviteter spændende fra musik/teater over kæledyr til sport kan have en effekt for anbragte børns skolegang, netværk i normalsamfundet og sociale kompetencer. Gilligan har ikke testet sine hypoteser statistisk, og hans ærinde i denne tekst er mere at argumentere for, hvordan en integration i normalsamfundets fritidssfære rent praktisk lader sig gøre. Hans løsningsforslag er at lade en voksen fungere som mentor for barnets integration i fritiden. Mentoren skal helst være én, der ikke arbejder professionelt med barnet, men i stedet en voksenrelation, som barnet kan bringe med sig videre. Han mener, at mentorforholdet især har en betydning for drenge.

Fong et al. (2006) argumenterer i det første amerikanske forskningsprojekt for, at kontinuitet i relationer og aktiviteter er vigtigt for anbragte børn, som oplever mange brud. Der arbejdes med en hypotese om, at en kontinuitet i skolegang, fritid, kirkegang, kontakt til socialt netværk (herunder venskaber) og terapi har en betydning for, hvorvidt børnene trives,²² og kan være med til at kompensere for den mistrivsel, der kan opstå, fordi barnet har mindre kontakt til sin nære familie, eller fordi barnet oplever skift mellem anbringelsessteder. I alt bygger studiet på 103 gyldige spørgeskemaer.

Børnene var mellem 5 og 17 år gamle, med en overvægt af de 5-9-årige. 50 pct. var hvide, mens resten var latinamerikanske og sorte. Sammenhængen mellem kontinuitet i fritidsaktiviteter og trivsel var ikke signifikant, men pegede på, at en bibeholdelse af niveauet af fritidsaktiviteter eller en øgning af fritidsaktiviteter før og efter anbringelsen/skiftet i anbringelsessted betød bedre trivsel for børnene. Den eneste signifikante sammenhæng i undersøgelsen var på skoleområdet, hvor mere skolegang betød bedre trivsel.

Fong et al. (2006) viser, at børnene overordnet deltager i flere fritidsaktiviteter og indgår i flere sociale sammenhænge, efter at de er blevet anbragt, men at ca. 40 pct. af plejeforældrene ikke ved, hvilke fritidsaktiviteter børnene dyrkede, og hvilke sociale sammenhænge de indgik i, inden de blev anbragt (Fong et al., 2006). Forskningsprojektet er mangelfuldt, idet der mangler spørgsmål om, hvorvidt aktiviteterne foregår det samme sted med de samme personer, eller om de efter anbringelsen foregår i en ny kontekst. Der er heller ikke kontrolleret for forskellige baggrundsvARIABLE. Data er altså ikke specielt gode i dette studie, men studiet giver dog det interessante sideresultat, at plejeforældrene ikke ved, hvad børnene har lavet, før de blev anbragt, og at de derfor ikke er i stand til at skabe kontinuitet for børnene.

Det andet amerikanske studie (Shin, 2003) tester, hvorvidt unge anbragtes læsefærdigheder er statistisk forbundet med 1) hvorvidt de ønsker at tage en videregående uddannelse, 2) hvorvidt de er anbragt i slægtspleje eller hos fremmede, 3) hvorvidt de deltager i aktiviteter uden

22. Den afhængige trivselsvariabel var sammensat af spørgsmål, der omhandlede barnets evne til at tilpasse sig plejefamiliens rutiner, om barnet kommer godt ud af det sammen med andre, barnets kontakt til søskende, om barnet bekymrede sig om fremtiden, om barnet klarede sig godt i skolen, og om barnet ellers var i godt humør det meste af tiden.

for skoletid, og 4) om de bruger rusmidler af forskellig slags. Stikprøven bestod af 2.415 unge fra Illinois, USA.

Studiet viser, at de unge var påvirket af de samme faktorer, som påvirker andre unges skolemæssige præstationer. Det betyder, at både ønsket om at få en uddannelse, deltagelse i aktiviteter uden for skolen og brug af rusmidler havde en signifikant sammenhæng med deres læsefærdigheder. Deltagelse i aktiviteter uden for skolen er således positivt forbundet med læsepræstationer. Det er ikke angivet, hvilke aktiviteter der er tale om.

Opsamling på 'Sammenhænge mellem fritidsliv og udsatte børns udvikling'

Studierne af forskning, der har brugt elementer af udsatte børns fritidsliv som årsagsforklarende faktorer til at forstå børnenes trivsel, har åbnet for forskellige måder at anskue dette forskningsfelt på og har givet os nogle indikationer på, hvilke sammenhænge man kan forvente at finde i en dansk sammenhæng. Den her refererede forskning, der med en enkelt undtagelse er foretaget i en nordamerikansk kontekst, bruger skolegang, skoletilfredshed, adfærd, selvtillid, selvværd, relationer til venner, kriminalitet og misbrug som afhængige faktorer som mål for børns trivsel. Som forklarende faktorer inddrages organiserede og uorganiserede fritidsaktiviteter, sportsaktivitet, netværk til børn og voksne, tilknytning til religion, husarbejde, og hvorvidt forskellige aktiviteter i fritiden kan siges at tilføre det enkelte barn social og/eller kulturel kapital. Desuden behandles for især de anbragte børn betydningen af kontinuitet, og af hvorvidt fritidsaktiviteterne finder sted i det offentlige eller private rum.

Forskningen i udsatte børns fritidsliv viser, at deltagelse i forskellige organiserede og uorganiserede fritidsaktiviteter givetvis kan have en betydning for udsatte børns fritidsliv, men at det er meget vigtigt i sådanne analyser at inddrage den sociale kontekst, idet denne i flere studier har vist sig at have en større forklaringskraft end fritidsaktiviteterne i sig selv. Vi kan ikke på baggrund af dette litteraturstudie udpege entydigt gavnlige fritidsaktiviteter, idet studierne viser, at fx sportsdeltagelse eller deltagelse i kulturelle aktiviteter har forskellig effekt for forskellige befolkningsgrupper i forskellige nationale og kulturelle kontekster. Derudover er det i flere af de refererede studier vanskeligt at afklare det reelle årsags-virkningsforhold, idet deltagelse i fritidsaktiviteter og forbedret kammeratskab kan være et resultat af forbedret trivsel og ikke omvendt.

Forskningsresultaterne kan derfor i højere grad være til inspiration for nye analyser i en dansk/skandinavisk kontekst end direkte handlingsanvisende.

Det kan måske undre læseren, at der ikke i dette litteraturstudie er tekster, der direkte ser på sammenhænge mellem sportsdeltagelse og helbreds faktorer. Det skyldes måske, at vi i udgangspunktet har fravalgt litteratur, der ser terapeutisk eller behandlingsmæssigt på sportsdeltagelse, og udelukkende ser på forskning i frivilligt valgte fritidsaktiviteter. Det kan også skyldes, at socialt udsatte børn simpelt hen ikke er mål for forskning i sammenhæng mellem idræt og helbred.

OPSAMLING OG PERSPEKTIVER

OPSAMLING PÅ LITTERATURSTUDIET

Formålet med dette litteraturstudie har været at afdække eksisterende forskning om udsatte børns fritidsforhold. Vi har valgt en bred definition af udsathed for at kunne inkludere såvel anbragte som socialt belastede børn, fattige børn, børn med lav socioøkonomisk baggrund og etniske minoritetsbørn. Fritidsliv inkluderer her organiserede og uorganiserede fritidsaktiviteter, venskaber og netværk, medieforbrug og husarbejde. Pædagogiske metoder i fritidsordninger og behandlingsmetoder over for udsatte børn, som bruges til at arbejde med børnene i deres fritid, er sorteret fra, fordi disse tekster går mere på de professionelles arbejde end på børnenes fritid.

Vi har søgt litteratur ved hjælp af elektroniske baser, litteraturlister og forskningsmiljøer. Tidsmæssigt er litteraturstudiet begrænset til litteratur, som er udkommet mellem 1990 og januar 2007.

Litteraturstudiet viser, at udsatte børn er mindre aktive i organiserede fritidsaktiviteter, end børn generelt er i Danmark. Sandsynligvis får børn, der er anbragt, mere hjælp til at deltage i organiserede fritidsaktiviteter, for de er generelt mere aktive end andre udsatte børn, specielt udsatte børn, der tidligere har været anbragt (Egelund & Hestbæk, 2004). Danske studier af børn, der lever i økonomisk udsatte familier, viser, at økonomi er med til at begrænse både det organiserede og det uorganise-

rede fritidsliv sammen med kammerater (Espersen, 2006; Sloth, 2004). Dette bekræftes af norske og svenske studier, der samtidig viser, at kulturel baggrund og kønsroller har sammenhæng med, hvordan børns fritidsliv former sig. Der er ikke lavet landsdækkende undersøgelser af etniske minoritetsbørns fritidsliv i Danmark, men lokale undersøgelser antyder, at kønsroller, kulturel og socioøkonomisk baggrund også her indgår i et samspil, der er med til at forme, hvordan børn bruger deres fritid. En undersøgelse af børns fritidsliv på Frederiksberg viser dog, at problemer i fritidslivet kan ramme børn med mange forskellige baggrunde (Mehlbye & Jensen, 2003).

Udover økonomi, kulturel baggrund og køn er forældres praktiske støtte og opbakning vigtigt for udsatte børns deltagelse i fritidsaktiviteter.

Når vi bevæger os uden for en skandinavisk/nordisk kontekst, ændrer måden, hvorpå man forstår børns fritidsliv og definitionerne af udsathed sig noget. Især er der forskel på graden og omfanget af økonomisk fattigdom imellem fx de angelsaksiske lande og Skandinavien. Engelske og amerikanske studier viser, at økonomisk fattige børn bosiddende i mere eller mindre belastede boligområder i mindre grad dyrker organiserede fritidsaktiviteter og i højere grad er sammen om uorganiseret leg i deres bolig- og nærområde. Køn ser ud til at have en forholdsvis stor forklaringskraft i de angelsaksiske lande, ligesom enkelte studier viser, at etnicitet i samspil med køn også uden for Skandinavien kan være med til at forklare børns fritidsliv. Derudover viser et studie, at børn, der har været udsat for misbrug, deltager mindre i fritidsaktiviteter, og af deres mødre vurderes som mindre kompetente i disse fritidsaktiviteter.

Af kvalitative undersøgelser fremgår det, at fritidsaktiviteter, både de organiserede og de uorganiserede, kan fungere som vigtige åndehuller i en barsk hverdag, som en sfære hvor børn med svære opvækstvilkår kan lægge deres baggrund fra sig for en tid og gå i ét med den identitet, som fritidsaktiviteten definerer for én. Det kan også være en måde at lære sig selv at kende på, finde sin identitet, udtrykke sine følelser eller præstere noget og dermed opnå anerkendelse fra andre børn og voksne. Fritidsaktiviteter giver også mulighed for at møde rollemodeller og få et netværk til andre voksne, som børnene kan søge hjælp hos, hvis det er svært at få hjælp i hjemmet.

Kvalitative undersøgelser af børns venskaber viser, at udsatte børn ser deres venner som en vigtig ressource, som i nogle tilfælde kan

være med til at kompensere for familieproblemer eller problemer med lærere. Af flere studier fremgår det, at udsatte børns venskaber og adgangen til sociale og kulturelle faktorer kan være med til at kompensere for materielle afsavn. Der er dog også tilfælde, hvor opretholdelsen af kammeratskabsrelationer lægger et pres på økonomisk udsatte børn, hvis krav om fx det rigtige tøj er nødvendigt for at blive accepteret.

Udover økonomi kan kriminalitet og utryghed i børns nærområde være med til at begrænse dem i deres udfoldelse i fritiden. Enten sker dette, fordi forældrene er bange for at lade dem gå alene, eller fordi de selv er bange for at bevæge sig rundt. Udsatte børn keder sig derfor en del, viser flere studier. En anden faktor, der kan være med til at begrænse udsatte børns fritidsliv er, at de er pålagt meget husarbejde eller skal passe mindre søskende. Det sker oftest i familier, hvor moderen er alene med børnene, men kan også være kulturelt betinget. Husarbejde er i disse kvalitative studier derfor i første omgang begrænsende for udsatte børns fritidsliv, men i 'Sammenhænge mellem fritidsliv og udsatte børns udvikling' viser Werner & Smith (1982, 1992, 2001), at deltagelse i husarbejde også kan virke beskyttende for udsatte børn.

Selvom udsatte børn møder barrierer, der er med til at definere, hvordan deres fritidsliv kan forme sig, viser en del studier også, at børnenes egen handlekraft har stor betydning for, hvor uoverstigelige barriererne bliver. Fx viser studier både fra Skandinavien og Canada, at piger med indvandrerbaggrund, der oplever, at deres forældre opstiller begrænsninger for deres fritidsliv, i flere tilfælde evner at forhandle sig til flere muligheder og flere frihedsgrader i deres fritidsliv.

Forskning, der søger at forklare udsatte børns trivsel ved hjælp af faktorer i deres fritidsliv, bruger skolegang, skoletilfredshed, adfærd, selvtillid, selvværd, relationer til venner, kriminalitet og misbrug som indikatorer for børnenes trivsel. Som forklarende faktorer inddrages organiserede og uorganiserede fritidsaktiviteter, sportsaktivitet, netværk til børn og voksne, tilknytning til religion, husarbejde, og hvorvidt forskellige aktiviteter i fritiden kan siges at tilføre det enkelte barn social- og/eller kulturel kapital. Desuden behandles for især de anbragte børn betydningen af kontinuitet, og hvorvidt fritidsaktiviteterne finder sted i det offentlige eller private rum.

Forskningen i udsatte børns fritidsliv viser, at deltagelse i forskellige organiserede og uorganiserede fritidsaktiviteter givetvis kan have en betydning for udsatte børns fritidsliv, men at det er meget vigtigt i

sådanne analyser at inddrage den sociale kontekst, som fritidsaktiviteterne foregår i, og betydningen af venskab og netværk. Flere studier har nemlig vist, at disse elementer har større forklaringskraft end fritidsaktiviteterne i sig selv. Vi kan ikke på baggrund af dette litteraturstudie udpege entydigt gavnlige fritidsaktiviteter, idet studierne viser, at fx sportsdeltagelse eller deltagelse i kulturelle aktiviteter har forskellig effekt for forskellige befolkningsgrupper i forskellige nationale og kulturelle kontekster. Forskningsresultaterne kan derfor i højere grad bruges til inspiration for nye analyser i en dansk/skandinavisk kontekst, end de kan bruges direkte handlingsanvisende.

PERSPEKTIVER

På baggrund af dette litteraturstudie kan vi se, at udsatte børns fritidsliv ikke er et område, hvor der i forvejen findes meget forskning. Den skandinaviske forskning, der ikke er specielt omfattende, er for størstedelens vedkommende beskrivende, og vi mangler derfor både kvalitativ forskning, der beskæftiger sig direkte og dybdegående med udsatte børns fritid, og kvantitativ forskning, der ser på sammenhænge mellem udsatte børns fritidsliv og deres trivsel på kort og lang sigt.

Med hensyn til det vi har kaldt den beskrivende forskning, som her betegner forskning, der afdækker, hvad forskellige grupper af udsatte børn går til i deres fritid, mangler vi i en dansk sammenhæng undersøgelser, der går i detaljer med forskellige udsatte børnegruppers fritidsliv. Hvordan former fritiden sig for børn, der på den ene eller anden måde er i kontakt med det sociale system? – for børn fra familier præget af økonomisk eller social marginalisering eller for børn med etnisk minoritetsbaggrund? Derudover har vi set i fx britiske undersøgelser, at børns fritidsliv er tydeligt præget af det sted, de bor. Det gælder både børn, der bor i belastede områder i byerne, men også (fattige) børn, der bor på landet, langt fra fritidstilbud og kammerater. Betydningen af bosted er derfor også interessant at berøre i en dansk/ skandinavisk sammenhæng. De fleste af de undersøgelser, vi har refereret, viser at køn og alder spiller vigtige roller for børns fritidsliv, og disse baggrundsfaktorer bør derfor inddrages i alle studier af børns fritidsliv.

Kvalitativt synes der at være mange uudforskede vinkler på forskningsfeltet, som kunne bidrage til en bedre forståelse af emnet. Vi

mangler forskning, der går ind i udsatte børns ønsker til deres fritidsliv, forskning, der undersøger udsatte børns oplevelser af at deltage i forskellige fritidsaktiviteter. Hvad oplever udsatte børn som godt og dårligt i deres fritidsliv? Hvilke personlige, færdighedsmæssige og sociale gevinster henter de evt. i fritidsaktiviteterne, og kan de overføre den eventuelle anerkendelse og de sociale relationer til andre sfærer i deres liv? Hvilke vanskeligheder møder de, når de deltager i fritidsaktiviteter, og hvad betyder disse eventuelle vanskeligheder for deres fortsatte deltagelse i fritidsaktiviteterne?

Det kunne også være interessant at høre om, hvor udsatte børn etablerer deres venskaber og netværksrelationer, og om de har vanskeligheder med at fastholde disse relationer i forskellige dele af deres liv. For anbragte børn specifikt vil det være meget interessant at høre børnenes mening om, hvad et fritidsliv henholdsvis indenfor og udenfor en anbringelsesinstitution giver dem personligt og socialt? Foretrækker de fritidsaktiviteter i trygge rammer inden for institutionen, eller vil de hellere, at fritiden i højere grad foregår i det offentlige ikke-institutionelle rum? Og man kunne spørge, hvorfor institutioner vælger henholdsvis at tilbyde børn et fritidsliv inden for eller udenfor institutionens mure.

Et forholdsvist uudforsket område, også for de ikke-udsatte børns vedkommende, er, hvilken rolle mobiltelefoni og internettet spiller for børns fritidsliv og særligt for etablering og opretholdelse af sociale relationer.

Et område, der også synes vigtigt at få mere viden om, er betydningen af forældre støtte og/eller støtte fra andre voksne i udsatte børns fritidsliv. Støtten kan være praktisk og økonomisk, men kan også være moralsk opbyggende. Under dette punkt kan man også spørge, hvad kultur, uddannelse, religion, integration mv. betyder for forældres (og børns) holdninger til 'det gode fritidsliv'. I forlængelse af dette punkt kunne man også spørge, hvilke muligheder udsatte børn, der savner støtte fra forældrene, har for at kompensere for den manglende støtte.

I den kvalitative undersøgelse, som indgår i samme projekt som dette litteraturstudie, vil 10-11-årige og 14-15-årige børn, der på forskellige måder er udsatte, blive interviewet om deres fritidsliv. Her vil ovenstående temaer blive berørt.

Kvantitativt mangler vi som skrevet forskning, der i en dansk-skandinavisk sammenhæng ser på sammenhænge mellem fritidslivet og børns trivsel. Det er vigtigt at se på virkninger af forskellige former for

fritidsliv, både det organiserede og det uorganiserede (selvom det sidste givetvis er vanskeligere at indfange i en kvantitativ undersøgelse), de individuelle fritidsaktiviteter og holdaktiviteter, de fysisk orienterede og de ikke-fysisk orienterede. Det vil også være gavnligt i de kvantitative analyser at se på forskellige grupper af børn, herunder børn med forskellig etnisk baggrund, børn i forskellige familiesituationer, børn i familier med forskellige sociale problemer samt på piger og drenge. Desuden bør man i en dansk sammenhæng inddrage den sociale kontekst i analyserne af fritidslivet for at kunne adskille effekten af fritidsaktiviteten fra effekten af den sociale kontekst.

Der er som skrevet ikke tidligere lavet undersøgelser af sammenhængene mellem børns trivsel og deres fritidsliv. Der er derfor alle muligheder for at være nytænkende på dette område, og der er egentlig ikke grænser for, hvad man kan inddrage som indikatorer på et barns trivsel. Meget afhænger dog af det tidspunkt, man måler et barns trivsel på. Hvis man som Socialforskningsinstituttet i en anden delundersøgelse af udsatte børns fritidsliv undersøger udsatte børns trivsel, når de er 11 år, har man mulighed for at bruge skolegang, psykisk og fysisk helbred, adfærd, relationer til kammerater og kontakt med det sociale system som indikatorer på trivsel. På et senere tidspunkt ville man kunne inddrage uddannelseslængde, familieetablering, arbejdsmarkedssucces osv. som indikatorer.

BILAG: SØGEORD

Søgeord	Ord der betegner udsathed	Ord der betegner fritid	Andre søgeord
Danske	Belastet, udsat, truet, anbragt, plejebørn, bekymring, omsorg, sårbare, problembørn, adfærdsvanskelige, utilpassede, risikobørn, børn i fare, sociale behovsbørn, marginaliserede, fattig, lavindkomst, ressource, arbejdsløs, stofmisbrug, psykisk sygdom, integration, etnisk, indvandrer, flygtning, tosproget	Fritid, idræt, sport, kreative aktiviteter, spejder, musik, dans, rollespil, SFO, venskab, internet, chat, mobiltelefon, kammeratskab, netværk, leg, husarbejde, forening, frivillig, netværk	Helbred, sundhed, børn, køn, piger, drenge, trivsel
Norske	Bekymring, omsorg, problematferd, ressurs, sosial, barnevern, fosterbarn, utsat, sårbar, misbruk, arbeidsledighet, fattig, lavinntekt, integrasjon, innvandrer, etnisk, flyktning	Fritid, idrett, sport, musikk, dans, kultur, forening, assosiasjon, frivillig, venner, nettverk, kamerater, spejder, mobiltelefon, internett, rollespil, SFO, hobby, klubb, lek, husarbeide	Helsa, kjønn, jente, gut, barn
Svenske	Social, utsatthet, omsorg, resurse, barn i kris, barn som far illa, fosterbarn, marginalisering, utanförskap, exclusion, svaaga, fattigdom, låg inkomst, multi-problemfamiljer, indvandrar, flykting, utländsk bakgrund, utrikes födda, integration	Fritid, idrott, sport, musik hobbyverksamhet, dans, kultur, gemenskap, förening, frivillig, vänner, kamrater, kompisar, mobiltelefon, hobby, lek, spejder, sociale resurser, husarbete	Kön, poj, flick, barn
Engelske	Risk, social, care, custody, exposed, neglect, children in placement, foster care, protection, residential care, youth protection institutions, Institutionalized, looked after children, distress, abuse, social integration, social inclusion, disadvantaged, maltreated, poverty, marginalise, poor, refugee, immigrant, ethnic, migrant	Leisure, recreational activities, free-time activity, after school hours, daily living, spare time, extracurricular activities, sport, scout, music, friendship, free-play (søgt i titler), housework, domestic work, network, peer (søgt i titler)	Well-being, Resilience, Child, Gender, Sex, Girls, Boys

LITTERATURLISTE

- Adler, P.A. & Adler, P. (1994): "Social reproduction and the corporate other: The Institutionalization of Afterschool Activities" i: *The Sociological Quarterly*, 35, 2.
- Alvord, M.K. & Grados, J.J. (2005): "Enhancing resilience in children: A proactive approach" i: *Professional Psychology-Research and Practice*, 36, 3.
- Andersen, D. (1989): *Skolebørns dagligdag – De 7-15-åriges levekår og fritidsanvendelse i 1987*. København: Socialforskningsinstituttet 89:7.
- Andersen, D. (1995): *Skolebørns fritid. De 7-15-åriges levekår og fritidsanvendelse i 1993 sammenlignet med 1987*. København: Socialforskningsinstituttet 95:2.
- Attree, P. (2004): "Growing up in disadvantage: a systematic review of the qualitative evidence" i: *Child Care Health and Development*, 30, 6.
- Azzarito, L. & Solomon, M.A. (2005): "A reconceptualization of physical education: The intersection of gender/race/social class" i: *Sport, Education and Society*, 10, 1.
- Backett-Milburn, K., Cunningham-Burley, S. & Davis, J. (2003): "Contrasting lives, contrasting views? Understandings of health inequalities from children in differing social circumstances" i: *Social Science & Medicine*, 57, 4.

- Bailey, R. (2005): "Evaluating the relationship between physical education, sport and social inclusion" i: *Educational Review*, 57, 1.
- Bille, T.: Fridberg, F., Storgaard, S. & Wulff, E. (2004): *Danskernes kultur- og fritidsaktiviteter 2004 – med udviklingslinjer tilbage til 1964*. København: AKF forlaget.
- Blair, S.L. (1992): "Children's Participation in Household Labor - Child Socialization Versus the Need for Household Labor" i: *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 2.
- Blanc, C.S. (2003): "Utilization of urban space and of free time by urban children in distress: Some highlights" i: *Anthropological Science*, 111, 1.
- Bloch, C. (2001): *Flow og stress: Stemninger og følelseskultur i hverdagslivet*. Samfundslitteratur.
- Boeskov, S. & Ilkjær, T. (2005): *Integration og det frivillige foreningsliv*. København: Institut for idræt, Københavns Universitet.
- Bolger, K.E., Patterson, C.J. & Kupersmidt, J.B. (1998): "Peer Relationships and Self-Esteem among Children Who Have Been Maltreated" i: *Child development*, 69, 4.
- Bonke, J. (2000): *Børns tidsanvendelse*. Socialforskningsinstituttets arbejds-papirer. www.sfi.dk.
- Bossi-Andresen, G. (2005): *Fritidsliv - fritidens betydning for anbragte børn*. UFC- Børn og Unge.
- Bronfenbrenner, U. (1995): "The bioecological model from life course perspective: Reflections of a participant observer" i: Moen, P., Elder, G.H. & Lüscher, K. (red.): *Examining lives in context: Perspective on the ecology of human development*. Washington DC: American Psychology Association.
- Candappa, M. & Igbini, I. (2003): "Everyday worlds of young refugees in London" i: *Feminist Review*, 73.
- Carlson, R. (2001): *Etnicitet och social mångfald. Belastning eller tillgång inom barn- och ungdomsidrotten*. Rapport i pedagogik 2001:02. Institutionen för idrotts- og hälsovetenskap, Idrottshögskolan.
- Carlsson, Y. & Haaland, T. (2004): *Barn og unge som står utenfor - aktivisering gjennom idrett. En evaluering av idrettens storbyprogram*. NIBR.
- Cassidy, T. (2005): "Leisure, coping and health: The role of social, family, school and peer relationship factors" i: *Psychology & Health*, 20.
- Christensen, E. (2004): *7 års børneliv*. København: Socialforskningsinstituttet 04.13.

- Coatsworth, J.D., Sharp, E.H., Palen, L.A., Darling, N., Cumsille, P., and Marta, E. (2005): "Exploring adolescent self-defining leisure activities and identity experiences across three countries" i: *International Journal of Behavioral Development*, 29, 5.
- Coley, R.L., Morris, J.E. & Hernandez, D. (2004): "Out-of-school care and problem behavior trajectories among low-income adolescents: Individual, family, and neighbourhood characteristics as added risks" i: *Child Development*, 75, 3.
- Colley, A., Griffith, D., Hugh, M., Landers, K. & Jaggli, N. (1996): "Childhood play and adolescent leisure preferences: Associations with gender typing and the presence of siblings" i: *Sex Roles*, 35, 3-4.
- Criss, M.M., Pettit, G.S., Bates, J.E., Dodge, K.A. & Lapp, A.L. (2002): "Family adversity, positive peer relationships, and children's externalizing behavior: A longitudinal perspective on risk and resilience" i: *Child Development*, 73, 4.
- Crosnoe, R., Cavanagh, S., and Elder, G.H. (2003): "Adolescent friendships as academic resources: The intersection of friendship, race, and school disadvantage" i: *Sociological Perspectives*, 46, 3.
- Dahl, K.M & Jakobsen, V. (2005): *Køn, etnicitet og barrierer for integration. Fokus på uddannelse, arbejde og foreningsliv*. København: Socialforskningsinstituttet, 05:01.
- Daly, M. & Leonard, M. (2002): *Against all odds. Family life on a low income in Ireland*. Dublin: Institute of Public Administration.
- Davis, J. & Ridge, T. (1997): *Same Scenery, different lifestyle - rural children on a low income*. The Children's society.
- Ditlevsen, K. (2007): *Portræt af en 5.klasse*. København: Børnerådet.
- Dumais, S.A. (2006): "Early childhood cultural capital, parental habitus, and teachers' perceptions" i: *Poetics*, 34, 2.
- Dumais, S.A. (2006): "Elementary school students' extracurricular activities: The effects of participation on achievement and teachers' evaluations" i: *Sociological Spectrum*, 26, 2.
- Dunn, J.S., Kinney, D.A. & Hofferth, S.L. (2003): "Parental ideologies and children's after-school activities" i: *American Behavioral Scientist*, 46, 10.
- Egelund, T. & Hestbæk, A. (2004): *Små børn anbragt uden for hjemmet - En forløbsundersøgelse af anbragte børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet 04:17.

- Egelund, T. & A. Hestbæk (2005): "Forløbsundersøgelse om børn" i: Munch, A.: *Forskning og socialt arbejde med udsatte børn og unge - en antologi*. UFC Børn og Unge.
- Eitle, T.M. & Eitle, D.J. (2002): "Race, cultural capital, and the educational effects of participation in sports" i: *Sociology of Education*, 75, 2.
- Elofsson, S. (1994): *Varför är ungdomar med i idrottsförening? - En studie av ungdomar i Farsta*. Socialhögskolan; Fritid Stockholm - Forskningsenheten.
- Elofsson, S. (2003): *Vilka besöker fritidsgårdar? En studie av ungdomar i högstadie- och gymnasieåldrar i Helsingborg*. Skol- och fritidsnämnden.
- Espersen, L.D. (2006): *Opvækst med afsavn*. Socialforskningsinstituttet og Red Barnet.
- Fletcher, A.C., Hunter, A.G. & Eanes, A.Y. (2006): "Links between social network closure and child well-being: The organizing role of friendship context" i: *Developmental Psychology*, 42, 6.
- Fletcher, A.C., Nickerson, P. & Wright, K.L. (2003): "Structured leisure activities in middle childhood: Links to well-being" i: *Journal of Community Psychology*, 31, 6.
- Fletcher, A.C., Troutman, D.R., Gruber, K.J., Long, E. & Hunter, A.G. (2006): "Context and closure in children's friendships: Prevalence and demographic variation" i: *Journal of Social and Personal Relationships*, 23, 4.
- Fong, R., Schwab, J. & Armour, M. (2006): "Continuity of activities and child well-being for foster care youth" i: *Children and Youth Services Review*, 28, 11.
- Fredricks, J.A., Alfeld-Liro, C.J., Hruda, L.Z., Eccles, J.S., Patrick, H. & Ryan, A.M. (2002): "A qualitative exploration of adolescents' commitment to athletics and the arts" i: *Journal of Adolescent Research*, 17, 1.
- Fredricks, J.A. & Eccles, J.S. (2005): "Developmental benefits of extra-curricular involvement: Do peer characteristics mediate the link between activities and youth outcomes?" i: *Journal of Youth and Adolescence*, 34, 6.
- Fredricks, J.A. & Eccles, J.S. (2005): "Family socialization, gender, and sport motivation and involvement" i: *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 27, 1.

- Fridberg, T. (1999): *Skolebørns fritidsaktiviteter. Kultur- og fritidsaktivitetsundersøgelsen 1998*. Socialforskningsinstituttet 99:11.
- Fundberg, J. (2003): *Etnisk mangfold og integration – visar idrotten vägen?* Riksidrottsförbundet.
- Gauze, C., Bukowski, W.M., Aquan-Assee, J. & Sippola, L.K.. (1996): "Interactions between Family Environment and Friendship and Associations with Self-Perceived Well-being during Early Adolescence" i: *Child development*, 67.
- Gilligan, R. (1999): "Enhancing the resilience of children and young people in public care by mentoring their talents and interests" i: *Child & Family Social Work*, 4, 3.
- Gilman, R. (2001): "The relationship between life satisfaction, social interest, and frequency of extracurricular activities among adolescent students" i: *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 6.
- Gilman, R., Meyers, J. & Perez, L. (2004): "Structured extracurricular activities among adolescents: Findings and implications for school psychologists" i: *Psychology in the Schools*, 41, 1.
- Ginsburg, K.R., Alexander, P.M., Hunt, J., Sullivan, M., Zhao, H.Q. & Cnaan, A. (2002): "Enhancing their likelihood for a positive future: The perspective of inner-city youth" i: *Pediatrics*, 109, 6.
- Gottfredson, D.C., Gerstenblith, S.A., Soule, D.A., Womer, S.C. & Lu, S.L. (2004): "Do after school programs reduce delinquency?" i: *Prevention Science*, 5, 4.
- Hansen, H. et al. (2004): *Udlændinge- og integrationspolitik i syv udvalgte lande. SFI's bidrag til baggrundsrapport fra tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark*. København: Socialforskningsinstituttet. Arbejdsrapport 4:2004.
- Hansen, J. et al. (2005): *Normalsystemets rummeliggørelse*. Åbenrå: UFC Børn og Unge – KABU.
- Hendry et al. (1994): "The Developmental Context of Adolescent Lifestyles." i: Silbereisen, R. K. & Todt, E.: *Adolescence in Context. The Interplay of Family, School, Peers and Work in Adjustment*. New York: Springer-Verlag.
- Hoge, R.D., Andrews, D.A. & Leschied, A.W. (1996): "An investigation of risk and protective factors in a sample of youthful offenders" i: *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 37, 4.
- Højrup, T. (1983): *Det glemte folk*. SBI.

- Inchley, J.C., Currie, D.B., Todd, J.M., Akhtar, P.C. & Currie, C.E. (2005): "Persistent socio-demographic differences in physical activity among Scottish schoolchildren 1990-2002" i: *European Journal of Public Health*, 15, 4.
- Jonsson, J.O & Östberg, V. (2004): "Resurser och levnadsförhållanden bland ekonomiskt utsatta 10-18-åringar: Analys av Barn-LNU och Barn-ULF" i: *Ekonomiskt utsatta barn*, Socialdepartementet, Ds. 2004:41. Stockholm: Fritzes.
- Jørgensen, P. (2004): "Unge og Sundhed – har vi et problem i Danmark?" i: Jørgensen, P., Holstein, B. og Due, P.: *Sundhed på vippen*. København: Hans Reitzels Forlag
- Kalnins, I., Jutras, S., Normandeau, S. & Morin, P. (1998): "Children's health actions within the context of daily living" i: *American Journal of Health Behavior*, 22, 6.
- Kimm, S.Y.S., Glynn, N.W., Kriska, A.M., Barton, B.A., Kronsberg, S.S., Daniels, S.R., Crawford, P.B., Sabry, Z.I. & Liu, K. (2002): "Decline in physical activity in black girls and white girls during adolescence" i: *New England Journal of Medicine*, 347, 10.
- Kinard, E.M. (2002): "Participation in social activities: Maternal ratings of maltreated and nonmaltreated children" i: *American Journal of Orthopsychiatry*, 72, 1.
- Klomsten, A.T., Marsh, H.W. & Skaalvik, E.M. (2005): "Adolescents' perceptions of masculine and feminine values in sport and physical education: A study of gender differences" i: *Sex Roles*, 52, 9-10.
- Krange, O. & Strandbu, Å. (2004): *Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002*. NOVA.
- Kristjansdottir, G. & Vilhjalmsson, R. (2001): "Sociodemographic differences in patterns of sedentary and physically active behavior in older children and adolescents" i: *Acta Paediatrica*, 90, 4.
- Landazabal, M.G. (2005): "Prosocial and creative play: Effects of a programme on the verbal and nonverbal intelligence of children aged 10-11 years" i: *International Journal of Psychology*, 40, 3.
- Lareau, A. (2000): "Social class and the daily lives of children - A study from the United States" i: *Childhood – A Global Journal of Child Research*, 7, 2.
- Larson, E.A. (2004): "Children's work: The less-considered childhood occupation" i: *American Journal of Occupational Therapy*, 58, 4.

- Larson, R. (1994): "Youth Organisations, Hobbies, and Sports as Developmental Contexts" i: Silbereisen, R. K. and Todt, E.: *Adolescence in Context. The Interplay of Family, School, Peers and Work in Adjustment* New York: Springer-Verlag.
- Larson, R.W. & Verma, S. (1999): "How children and adolescents spend time across the world: Work, play, and developmental opportunities" i: *Psychological Bulletin*, 125, 6.
- Lindberg, L. & Swanberg, I. (2006): "Well-being of 12-year-old children related to interpersonal relations, health habits and mental distress" i: *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 20, 3.
- Mahoney, J.L. (2000): "School extracurricular activity participation as a moderator in the development of antisocial patterns" i: *Child Development*, 71, 2.
- Mahoney, J.L. & Cairns, R.B. (1997): "Do extracurricular activities protect against early school dropout?" i: *Developmental Psychology*, 33.
- Mahoney, J.L. & Stattin, H. (2000): "Leisure activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context" i: *Journal of Adolescence*, 23, 2.
- Mahoney, J.L., Schweder, A.E. & Stattin, H. (2002): "Structured after-school activities as a moderator of depressed mood for adolescents with detached relations to their parents" i: *Journal of Community Psychology*, 30, 1.
- Mahoney, J.L., Cairns, B.D. & Farmer, T.W. (2003): "Promoting Interpersonal Competence and Educational Success Through Extracurricular Activity Participation" i: *Journal of Educational Psychology*, 95, 2.
- McCaffrey, G. (1998): "The use of leisure activities in a therapeutic community" i: *Journal of Psychiatric & Mental Health Nursing*, 5, 1.
- McDonald, R.G. & Howe, C.Z. (1989): "Challenge Initiative Recreation Programs As A Treatment for Low Self-Concept Children" i: *Journal of Leisure Research*, 21, 3.
- McGee, R., Williams, S., Howden-Chapman, P., Martin, J. & Kawachi, I. (2006): "Participation in clubs and groups from childhood to adolescence and its effects on attachment and self-esteem" i: *Journal of Adolescence*, 29, 1.
- McHale, J.P., Vinden, P.G., Bush, L., Richer, D., Shaw, D. & Smith, B. (2005): "Patterns of personal and social adjustment among

- sport-involved and noninvolved urban middle-school children" i: *Sociology of Sport Journal*, 22, 2.
- McHale, S.M., Crouter, A.C. & Tucker, C.J. (2001): "Free-time activities in middle childhood: Links with adjustment in early adolescence" i: *Child Development*, 72, 6.
- McHale, S.M., Shanahan, L., Updegraff, K.A., Crouter, A.C. & Booth, A. (2004): "Developmental and individual differences in girls' sex-typed activities in middle childhood and adolescence" i: *Child Development*, 75, 5.
- McNamee, S. (2000): "Foucault's heterotopia and children's everyday lives" i: *Childhood – A Global Journal of Child Research*, 7, 4.
- McNeal, J. (1995): "Extracurricular Activities and High School Drop-outs" i: *Sociology of Education*, 68, 1.
- Mehlbye, J. & Jensen, U.H. (2003): *Børns og unges fritid i Frederiksberg Kommune*. København: AKF forlaget.
- Mikkelsen, C.L. (2005): *Etniske minoriteter i foreningerne*. Dansk Ungdoms Fællesråd.
- Miller, S.C., Bredemeier, B.J.L. & Shields, D.L.L. (1997): "Sociomoral education through physical education with at-risk children" i: *Quest*, 49, 1.
- Moore, M.R. (2003): "Socially isolated? How parents and neighbourhood adults influence youth behaviour in disadvantaged communities" i: *Ethnic and Racial Studies*, 26, 6.
- Motl, R.W., Birnbaum, A.S., Kubik, M.Y. & Dishman, R.K. (2004): "Naturally occurring changes in physical activity are inversely related to depressive symptoms during early adolescence" i: *Psychosomatic Medicine*, 66, 3.
- Nielsen, H.E. (2005): *TABUKA - tidligere anbragtes bud på kvalitet i anbringelsen af børn og unge*. København: Forlaget Børn & Unge.
- Nielsen, U.V. (1996): *Fritids- og familiecentre i Aalborg kommune*.
- Nilsson, P. (1996): "Fritiden - tidsfördriv eller investering": *Krokig väg till vuxen - fyra forskare om fritid, massmedia, skola och arbete*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Nilsson, P. (1998): *Fritid i skilda världar. En undersökning om ungdomar och fritid i ett nationellt och kontextuellt perspektiv*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

- Nippold, M.A., Duthie, I.K. & Larsen, J. (2005): "Literacy as a leisure activity: Free-time preferences of older children and young adolescents" i: *Language Speech and Hearing Services in Schools*, 36, 2.
- Nordisk Campbell Center (2006): *På jagt efter det hele. Systematisk litteratursøgning med inspiration fra Nordiske Campbell Center*. www.nc2.net.
- O'Loughlin, J., Paradis, G., Kishchuk, N., Barnett, T. & Renaud, L. (1999): "Prevalence and correlates of physical activity behaviors among elementary schoolchildren in multiethnic, low income, inner-city neighborhoods in Montreal, Canada" i: *Annals of Epidemiology*, 9, 7.
- Ommundsen, Y. (2000): "Can sport and physical activity promote young peoples' psychosocial health?" i: *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*, 120, 29.
- Outley, C.W. & Floyd, M.F. (2002): "The home they live in: Inner city children's views on the influence of parenting strategies on their leisure behavior" i: *Leisure Sciences*, 24, 2.
- Passmore, A. & French, D. (2000): "A model of leisure and mental health in Australian adolescents" i: *Behaviour Change*, 17, 3.
- Pawelko, K.A. & Magafas, A.H. (1997): "Leisure well being among adolescent groups: Time, choices and self-determination" i: *Parks & Recreation*, 32, 7.
- Percy (2003): "Feeling loved, having friends to count on and taking care of myself: Minority children living in poverty describe what is 'special' to them" i: *Journal of Children & Poverty*, 2003:9
- Perry, B.L. (2006): "Understanding social network disruption: The case of youth in foster care" i: *Social Problems*, 53, 3.
- Pettit, G.S., Laird, R.D., Bates, J.E. & Dodge, K.A. (1997): "Patterns of after-school care in middle childhood: Risk factors and developmental outcomes" i: *Merrill-Palmer Quarterly-Journal of Developmental Psychology*, 43, 3.
- Pfister, G. (1999): "Health, Fitness, Leisure and sport among Girls from Ethnic Minorities" i: Jansson, R.: *Girl Power*. Mariehamn: Åland Islands Peace Institute.
- Pfister, G. & Reeg, A. (2006): "Fitness as 'social heritage': a study of elementary school pupils in Berlin" i: *European Physical Education Review*, 12, 1.

- Philipp, S.F. (1998): "Race and gender differences in adolescent peer group approval of leisure activities" i: *Journal of Leisure Research*, 30, 2.
- Posner, J.K. & Vandell, D.L. (1999): "After-school activities and the development of low-income urban children: A longitudinal study" i: *Developmental Psychology*, 35, 3.
- Prelow, H.M. & Loukas, A. (2003): "The role of resource, protective, and risk factors on academic achievement-related outcomes of economically disadvantaged Latino youth" i: *Journal of Community Psychology*, 31, 5.
- Quane, J.M. & Rankin, B.H. (2006): "Does it pay to participate? Neighborhood-based organizations and the social development of urban adolescents" i: *Children and Youth Services Review*, 28, 10.
- Rahbek Christensen, L. (1987): *Hver vores veje. Livsformer, familietyper og kvindeliv*. Odense: Etnologisk forum.
- Rai, D.K. & Finch, H. (1997): *Physical activity 'from our point of view': qualitative research among South Asian and black communities*. London: HEA.
- Rasmussen, B.M. (2004): *Normalsystemets rummeliggørelse – Indfaldsvinkler til arbejdet med rummeliggørelse af almen- og specialtilbudene til børn og unge*. Aabenraa: UFC-Aabenraa.
- Raudsepp, L. & Viira, R. (2000): "Sociocultural correlates of physical activity in adolescents" i: *Pediatric Exercise Science*, 12, 1.
- Rhodes, R.E., Macdonald, H.M. & McKay, H.A. (2006): "Predicting physical activity intention and behaviour among children in a longitudinal sample" i: *Social Science & Medicine*, 62, 12.
- Ridge, T. (2002): *Childhood Poverty and Social Exclusion: from a Child's perspective*. Bristol: Policy Press.
- Ringgaard, L.W. & Nielsen, G.A. (2005): *Unge livsstil og dagligdag 2004. Kræftens Bekæmpelse og Sundhedsstyrelsen*.
- Roker, D. (1998): *Worth more than This: Young People Growing up in Family Poverty*. Ilford: The Children's Society.
- Rose-Krasnor, L., Busseri, M.A., Willoughby, T. & Chalmers, H. (2006): "Breadth and intensity of youth activity involvement as contexts for positive development" i: *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 3.
- Rowe, N. & Chapman, R. (2000): *Sports participation and ethnicity in England. National survey 1999/2000: headline findings*. London: Sport England.

- Salomon, A. & Strobel, M.G. (1997): "Social network, interpersonal concerns and help-seeking in primary grade school children as a function of sex, performance and economic status" i: *European Journal of Psychology of Education*, 12, 3.
- Sandbæk, M. (2004): *Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA og Norske Kvinners Sanitetsforening.
- Saunders, R.P., Motl, R.W., Dowda, M., Dishman, R.K. & Pate, R.R. (2004): "Comparison of social variables for understanding physical activity in adolescent girls" i: *American Journal of Health Behavior*, 28, 5.
- Scourfield, J., Evans, J., Shah, W. & Beynon, H. (2002): "Responding to the experiences of minority ethnic children in virtually all-white communities" i: *Child & Family Social Work*, 7, 3.
- Shakib, S. (2003): "Female basketball participation - Negotiating the conflation of peer status and gender status from childhood through puberty" i: *American Behavioral Scientist*, 46, 10.
- Shin, S.H. (2003): "Building evidence to promote educational competence of youth in foster care" i: *Child Welfare*, 82, 5.
- Sloth, D.A. (2004): *Færre penge end andre barn - Interviewundersøgelse med barn fra familier med lav inkomst*. Sosialforskningsinstituttet og Red Barnet.
- Smith, A.L. (1999): "Perceptions of peer relationships and physical activity participation in early adolescence" i: *Journal of sport & Exercise psychology*, 21, 4.
- Smith, A.L., Ullrich-French, S., Walker, E. & Hurley, K.S. (2006): "Peer relationship profiles and motivation in youth sport" i: *Journal of sport & Exercise psychology*, 28, 3.
- Stefansen, K. (2004): "Fritid og sosial deltakelse" i: Sandbæk, M. (2004): *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA og Norske Kvinners Sanitetsforening.
- Stodolska, M. & Livengood, J.S. (2006): "The influence of religion on the leisure behavior of immigrant Muslims in the United States" i: *Journal of Leisure Research*, 38, 3.
- Stouthamer-Loeber, M., Loeber, R., Wei, E., Farrington, D.P. & Wikstrom, P.O.H. (2002): "Risk and promotive effects in the explanation of persistent serious delinquency in boys" i: *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70, 1.

- Strandbu, Å. (2002): "Idrettens betydning som flerkulturell integrasjonsarena" i: Seippel, Ø: *Idrettens bevegelser – sociologiske studier av idrett i et moderne samfunn* Oslo: Novus Forlag.
- Strandbu, Å. (2004): "Idrettsdeltakelse blant unge jenter med innvandrerbakgrunn" i: *Idrottsforum*.
- Styrelsen for social service (2006): *Evaluering af Fritidsbutikken i Århus*.
- Säfvenbom, R. & Sandahl, D.M. (2000): "Leisure for youth in residential care: an important context for intervention" i: *International Journal of Social Welfare*, 9, 2.
- Säfvenbom, R. (2005): *Fritid og aktiviteter i moderne oppvekst - grunnbok i aktivitetsfag*. Universitetsforlaget.
- Tashman, N.A., Weist, M.D., Nabors, L.A. & Shafer, M.E. (1998): "Involvement in meaningful activities and self-reported aggression and delinquency among inner-city teenagers" i: *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 5, 3.
- Telford, A., Salmon, J., Timperio, A. & Crawford, D. (2005): "Examining physical Activity Among 5-6- and 10-to 12-year-old children: The Children's Leisure Activities Study" i: *Pediatric Exercise Science*, 2005, 17.
- Thorpe, M.B. & Swart, G.T. (1992): "Risk and Protective Factors Affecting Children in Foster Care – A Pilot Study of the Role of Siblings" i: *Canadian Journal of Psychiatry-Revue Canadienne de Psychiatrie*, 37, 9.
- Tirone, S. & Pedlar, A. (2000): "Understanding the leisure experiences of a minority ethnic group: South Asian teens and young adults in Canada" i: *Loisir & Société-Society and Leisure*, 23, 1.
- Tirone, S. & Pedlar, A. (2005): "Leisure, Place, and Diversity: The Experiences of Ethnic Minority Youth" i: *Canadian Ethnic Studies*, 37, 2.
- Vandell, D.L. & Shumow, L. (1999): "After-school child care programs" i: *Future of Children*, 9, 2.
- Vandewater, E.A., Bickham, D.S., & Lee, J.H. (2006): "Time well spent? Relating television use to children's free-time activities" i: *Pediatrics*, 117, 2.
- Vilhjalmsson, R. & Thorlindsson, T. (1998): "Factors related to physical activity: A study of adolescents" i: *Social Science & Medicine*, 47, 5.

- Vilhjalmsson, R. & Kristjansdottir, G. (2003): "Gender differences in physical activity in older children and adolescents: the central role of organized sport" i: *Social Science & Medicine*, 56, 2.
- Walseth, K. (2004): "En problematisering av idretten som arena for integrasjon av etniske minoriteter" i: *Idrottsforum*.
- Warming, H. (2005): *Har andre plejebørn det som mig?*. København: Frydenlund.
- Washington, R.L., Bernhardt, D.T., Gomez, J., Johnson, M.D., Martin, T.J., Rowland, T.W. & Small, E. (2001): "Organized sports for children and preadolescents" i: *Pediatrics*, 107, 6.
- Weiss, M.R. & Smith, A.L. (1999): "Quality of youth sport friendships: Measurement development and validation" i: *Journal of sport & Exercise psychology*, 21, 2.
- Werner, E. & Smith, R. (1982): *Vulnerable but invincible: a longitudinal study of resilient children and youth*. New York: McGraw-Hill.
- Werner, E. & Smith, R. (1992): *Overcoming the odds. High Risk Children from Birth to Adulthood*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Werner, E. & Smith, R. (2001): *Journeys from childhood to midlife. Risk, Resilience and Recovery*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Whitehead, S.H., Biddle, S.J.H., O'Donovan, T.M. & Nevill, M.E. (2006): "Social-psychological and physical environmental factors in groups differing by levels of physical activity: A study of Scottish adolescent girls" i: *Pediatric Exercise Science*, 18, 2.
- Yin, Z., Katims, D.S. & Zapata, J.T. (1999): "Participation in leisure activities and involvement in delinquency by Mexican American adolescents" i: *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 21, 2.
- Zeijl, E., Te Poel, Y., Du Bois-Reymond, M., Ravesloot, J. & Meulman, J.J. (2000): "The role of parents and peers in the leisure activities of young adolescents" i: *Journal of Leisure Research*, 32, 3.
- Øia, T. et al. (2006): *Fattige innvandrerbarn*. Nova rapport 16/06.

SFI-RAPPORTER SIDEN 2006

SFI-rapporter kan købes eller downloades gratis fra www.sfi.dk. Enkelte rapporter er kun udkommet som netpublikationer, hvilket vil fremgå af listen nedenfor.

- 06:01 Egelund, T.: *Sammenbrud i anbringelser*. 2006. 79 s. ISBN 87-7487-802-6. Kr. 65,00
- 06:02 Holt, H., Geerdsen, L.P., Christensen, G., Klitgaard, C. & Lind, M.L.: *Det kønsopdelte arbejdsmarked. En kvantitativ og kvalitativ bety-ning*. 2006. 250 s. ISBN 87-7487-804-2. Kr. 228,00.
- 06:03 Rosdahl, A.: *Kommunale aktiveringsprojekter med produktion*. 2006. 51 s. ISBN 87-7487-805-0. Kr. 50,00.
- 06:04 Christensen, E.: *Opvækst med særlig risiko. Indkredsning af børn med behov for en tidlig forebyggende indsats*. 2006. 92 s. ISBN 87-7487-806-9. Kr. 85,00.
- 06:05 Jørgensen, M.S., Holt, H., Hohnen, P. & Schimmel, G.: *Job på særlige vilkår. Overblik over viden på området*. 2006. 83 s. ISBN 87-7487-807-7. Kr. 75,00.
- 06:06 Rasmussen, M.: *Kontanthjælpsmodtageres gæld. Eftergivelse af offentlig gæld*. 2006. 68 s. ISBN 87-7487-808-5. Kr. 55,00.
- 06:07 Møller, S.S. & Rosdahl, A.: *Indvandrere i job. Marginalisering og beskæftigelse blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere*. 2006. 171 s. ISBN 87-7487-809-3. Kr. 160,00.

- 06:08 Bengtsson, S. & Kristensen, L.K.: *Sørforsørgens udlægning*. 2006. 96 s. ISBN 87-7487-810-7. Kr. 100,00.
- 06:09 Larsen, M.: *Fastholdelse og rekruttering af ældre. Arbejdspladsers indsats*. 2006. 101 s. ISBN 87-7487-813-1. Kr. 100,00.
- 06:10 Hestbæk, A.-D., Lindemann, A., Nielsen, V.L. & Christoffersen, M.N.: *Nye regler – ny praksis. Ændringerne i servicelovens børneregler 2001. Afslutningsrapport*. 2006. 265 s. ISBN 87-91247-80-2. Rapporten er udgivet af Styrelsen for Social Service. Kontakt denne eller send bestilling pr. e-mail til bestilling@servicestyrelsen.dk.
- 06:11 Olsen, H.: *Guide til gode spørgeskemaer. En manual*. 2006. 100 s. ISBN 87-7487-812-3. Kr. 100,00.
- 06:12 Bonke, J.: *Ludomani i Danmark. Udbredelsen af pengespil og problemspillere*. 2006. 79 s. ISBN 87-7487-811-5. Kr. 85,00.
- 06:13 Müller, M.M.: *Arbejds miljø og indvandrere. Erfaringer i forhold til rekruttering og fastholdelse*. 2006. 92 s. ISBN 87-7487-816-6. Kr. 90,00.
- 06:14 Hansen, H.: *Time Series of APW-Calculations - Module for Great Britain 1991-2004*. 2006. 83 s. ISBN 87-7487-815-8. Netpublikation.
- 06:15 Clausen, J., Heinesen, E. & Hussain, M.A.: *De nye kommuners rammevilkår for beskæftigelsesindsatsen*. 2006. 106 s. ISBN 87-7487-824-7. Netpublikation.
- 06:16 Christensen, G. & Christensen, S.: *Etniske minoriteter, frivilligt socialt arbejde og integration. Afdækning af muligheder og perspektiver*. 2006. 220 s. ISBN 87-7487-817-4. Netpublikation.
- 06:17 Schimmel, G.: *LO-dokumentation nr. 2/2006. Barrierer for kvinder i fagligt arbejde. En kvalitativ undersøgelse af årsagerne til kvinders lavere repræsentation i LO-fagbevægelsen*. 2006. 120 s. ISBN-10: 87-7735-770-1, ISBN-13: 978-87-7735-770-1. Kr. 20,00. Rapporten er udgivet af Landsorganisationen i Danmark.
- 06:18 Boje, T.P.: *Frivillighed og nonprofit i Danmark. Omfang, organisation, økonomi og beskæftigelse*. 2006. 275 s. ISBN 87-7487-821-2. Kr. 250,00.
- 06:19 Boje, T.P., Fridberg, T. & Ibsen, B. (red.): *Den frivillige sektor i Danmark. Omfang og betydning*. 2006. 172 s. ISBN 87-7487-822-0. Kr. 160,00.

- 06:20 Geerdsen, P.P. & Geerdsen, L.: *Fra aktivering til beskæftigelse. En gennemgang af aktiveringsindsatsen i det danske dagpengesystem.* 2006. 72 s. ISBN 87-7487-818-2. Kr. 70,00
- 06:21 Jespersen, C.: *Socialt udsatte børn i dagtilbud.* 2006. 108 s. ISBN 87-7487-835-2. Kr. 100,00
- 06:22 Christensen, V.T.: *Uført? Betydningen af nedsat hørelse for arbejdsmarkedstilknytning og arbejdsliv.* 2006. 254 s. ISBN 87-7487-823-9. Kr. 248,00.
- 06:23 Jensen, T.G., Schmidt, G., Jareno, K.N. & Roselius, M.: *Indsatser mod arelrelateret vold.* 2006. 185 s. ISBN: 87-7487-825-5. Netpublikation.
- 06:24 Miiler, M.M., Høgelund, J. & Geerdsen, P.P.: *Handicap & beskæftigelse. Udviklingen mellem 2002 og 2005.* 2006. 128 s. ISBN 87-7487-826-3. Kr. 110,00.
- 06:25 Christensen, E. & Andersen, K.V.: *Livsvilkår for børn med familie på danske asylcentre.* 2006. 120 s. ISBN: 87-7487-827-1. Kr. 120,00.
- 06:26 Rostgaard, T.: *Oplysning om demens. En evaluering af Socialministeriets pulje til oplysning om demens.* 2007. 65 s. ISBN: 978-87-7487-829-2. Kr. 60,00.
- 06:27 Bengtsson, S. & Nemli, A.: *Oplevelsen af MST. Forældres, unges og terapeuters erfaringer med Multisystemisk Terapi.* 2006. 136 s. ISBN: 87-7487-830-1. Kr. 140,00.
- 06:28 Stigaard, M.V., Sørensen, M.F., Winter, S.C., Friisberg, N. & Henriksen, A.C.: *Kommunernes beskæftigelsesindsats.* 2006. 113 s. ISBN 87-7487-832-8. Kr. 90,00.
- 06:29 Madsen, M.B., Mørtensøn, M.D. & Rosdahl, A.: *Arbejdsmarkedsparat eller ej? En kvalitativ undersøgelse af visitationen af kontanthjælpsmodtagere i ti kommuner.* 2006. 109 s. ISBN 87-7487-833-6. Kr. 100,00.
- 06:30 Rosdahl, A. & Petersen, K.N.: *Modtagere af kontanthjælp. En litteraturoversigt om kontanthjælpsmodtagere og den offentlige indsats for at hjælpe dem.* 2006. 87 s. ISBN 87-7487-834-4. Kr. 65,00.
- 06:31 Deding, M & Jakobsen, V.: *Indvandreres arbejdsliv og familieliv.* 2006. 101 s. ISBN 87-7487-836-0. Netpublikation.
- 06:32 Deding, M., Lausten, M. & Andersen, A.R.: *Børnefamiliers balance mellem familie- og arbejdsliv.* 2006. 139 s. ISBN 87-7487-837-9. Netpublikation.

- 06:33 Hansen, H.: *Time Series of APW-Calculations - Module for Denmark 1994-2005*. 2006. 121 s. ISBN 87-7487-838-7. Netpublikation.
- 06:34 Christensen, E.: *Uledsagede asylansøgerbørn*. 2006. 64 s. ISBN 87-7487-840-9. Kr. 65,00.
- 06:35 Christensen, V.T.: *Hard of Hearing? Hearing problems and working life*. 2006. 49 s. ISBN 87-7487-823-9. Engelsk sammenfatning af rapporten *Ubørt?* Netpublikation.
- 07:01 Damgaard, B. & Boll, J.: *Opfølgning på sygedagpenge – Del I. Kommuners, lægers, og virksomheders erfaringer med de nye regler*. 2007. 116 s. ISBN 978-87-7487-842-1. Kr. 100,00.
- 07:02 Bach, H.B. & Petersen, K.N.: *Kontanthjælpsmodtagerne i 2006. En surveyundersøgelse af matchkategorier, arbejde og økonomi*. 2007. 146 s. ISBN 978-87-7487-843-8. Kr. 110,00.
- 07:03 Sivertsen, M.: *Hvordan virker indsatsen mod negativ social arv? Gennemgang og analyse af 54 projektevalueringer*. 2007. 55 s. ISBN 978-87-7487-844-5. Kr. 60,00.
- 07:04 Jespersen, S.T., Junge, M., Munk, M.D. & Olsen, P.: *Brain drain eller brain gain? Vandringer af højtuddannede til og fra Danmark*. 2007. 64 s. ISBN 978-87-7487-846-9. Netpublikation.
- 07:05 Benjaminsen, L.: *Storbypuljen – Indsatser for socialt udsatte. Ideer og erfaringer*. 2007. 47 s. ISBN 978-87-7487-847-6. Kr. 60,00. Pjece.
- 07:06 Müller, M.M., Havn, L., Holt, H. & Jensen, S.: *Virksomheders sociale engagement. Årbog 2006*. 2007. 178 s. ISBN 978-87-7487-848-3. Kr. 180,00.
- 07:07 Madsen, M. B., Filges, T., Hohnen, Jensen S. & Nærvig Petersen, K.: *Vil De gerne have et arbejde?* 2007. 194 s. ISBN 978-87-7487-849-0. Kr. 175,00.
- 07:08 Nielsen, C., Benjaminsen, L., Dinesen P. T. & Bonke, J.: *Effekt-måling*. 2007. 180 s. ISBN 978-87-7487-850-6. Netpublikation.
- 07:09 Boesby, D.: *At oplyse om demens. Ideer og inspiration*. 2007. 18 s. Netpublikation
- 07:10 Graversen, B.K., Damgaard, B. & Rosdahl, A.: *Hurtigt i gang. Evaluering af et forsøg med en tidlig og intensiv beskæftigelsesindsats for forsikrede ledige*. 2007. 107 s. ISBN 978- 87-7487-851-3.
- 07:11 Thorsager, L., Børjesson, E., Christensen, I. & Pihl, V.: *Metoder i socialt arbejde. Begreber og problematikker*. 2007. 128 s. ISBN 978-87-7487-852-0. Kr. 120,00.

- 07:12 Hohnen, P., Mortensøn, M.D. & Klitgaard, C.: *Den korteste vej til arbejdsmarkedet. En kvalitativ undersøgelse af indsatsen over for ikke-arbejdsmarkedspårte ledige*. 2007. 145 s. ISBN: 978-87-7487-854-4. Kr. 138,00.
- 07:13 Rostgaard, T.: *Begreber om kvalitet i ældreplejen. Temaer, roller og relationer*. 2007. 225 s. ISBN 978-87-7487- 855-1. Kr. 218,00.
- 07:14 Bonke, J.: *Ludomani i Danmark. Faktorer af betydning for spilleproblemer*. 2007. 90 s. ISBN 978-87-7487-853-853-7. Kr. 90,00.
- 07:15 Andersen, D. & Højlund, O.: *Interview med 11-årige. Erfaringer fra et web-baseret pilotprojekt*. 2007. 121 s. ISBN: 978-87-7487-857-5. Kr. 110,00.
- 07:16 Dahl, K.M: *Udsatte børns fritid – et litteraturstudie*. 2007. 85 s. ISBN: 978- 87-7487-858-2. Netpublikation.

UDSATTE BØRNS FRITID

– ET LITTERATURSTUDIE

Dette litteraturstudie er en oversigt over international forskning om socialt udsatte børns fritidsforhold. Udsatte børn omfatter både anbragte og socialt belastede børn, fattige børn, børn med ringe socioøkonomisk baggrund og etniske minoritetsbørn. Det er begrænset, hvad der findes af forskning på området. Der mangler både kvalitativ forskning, der beskæftiger sig direkte og dybdegående med udsatte børns fritid og kvantitativ forskning, der ser på sammenhænge mellem udsatte børns fritidsliv og deres trivsel på kort og lang sigt.

Forskningsoversigten viser, at udsatte børn er mindre aktive i organiserede fritidsaktiviteter end børn generelt. Deres deltagelse bliver begrænset af økonomi, kønsroller og etnicitet. Fritidsaktiviteter kan ellers give udsatte børn en mulighed for at mødes på lige fod med andre og blive bedømt på, hvad de kan, frem for hvad deres baggrund er. Fritidsaktiviteter kan også give adgang til at møde rollemodeller og få et netværk af voksne, som børnene kan søge hjælp hos.